

YAŞAMA

HAKKI

ve

ÖLÜM

CEZASI

AVUKAT
A. ALİ ÇERÇİ

Strazburg Cad. No. 32/10 - Sıhhiye/Ankara
Tel : 0.312 - 232 61 71
Maltepe VD. 242 013 9415

Hazırlayanlar

Av. Güner AKYAZI

Stj. Av. Onur TATAR

Ankara Barosu
İnsan Hakları Komisyonu

Haziran 2002

Ankara Barosu
İnsan Hakları Komisyonu Üyeleri

*İbrahim AKIN, Güner AKYAZI, Çiğdem ALTINIŞIK,
Oya AYDIN, Mehmet CENGİZ, Arzu DEMİR,
Necla ERDEN, Sevil Ceylan ERKAT,
Özden GAZIALEM, Mustafa GÜRSOY,
İclal İLİMOĞLU, Abdullah KOÇ, Mustafa ÖZBEK,
Şenal SARIHAN, Saliha SAVAŞKAN, Onur TATAR,
Derya TOKDEMİR, Şahin YILDIRIM*

- Ankara Barosu**
İnsan Hakları Komisyonu Yayınları
- 1- AIHS ve Bireysel Başvuru Hakkı
  - 2- TMY'nin 8. Maddesi ve Erdost Kararı
  - 3- Devlet Güvenlik Mahkemeleri
  - 4- İnsan Hakları Mücadelesi ve Yasal Süreç
  - 5- Türk İnfaz Sisteminin Sorunları
  - 6- Türkiye'de Düünden Bugüne Af
  - 7- Adil Yargılanma Hakkı ve İşkence
  - 8- Avukat Bürolarının Aranması
  - 9- Sivas Katliamı Davası (I- II)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
YAŞAMA HAKKI ve ÖLÜM CEZASI	
A- GİRİŞ	7
B- YAŞAMA HAKKININ TANIMI	7
C-ULUSLARASI BELGELERDE YAŞAM HAKKI VE ÖLÜM CEZASI.	7
1- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde Yaşam Hakkı	8
2- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Yaşam Hakkı	8
3- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 6. Protokol'de Yaşam Hakkı/ Ölüm Cezası	10
4- Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 2. Seçmeli Protokolü'nde Ölüm Cezası	11
5- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 13. Protokol'de Yaşam Hakkı/ Ölüm Cezası	12
6- Amerikan Örgütleri İnsan Hakları Belgeleri'nde Ölüm Cezası ve Yaşam Hakkı	12
D- ÖLÜM CEZASI VE YAŞAM HAKKI	13
1- Ölüm Cezası	13
2- Ölüm Cezasına İlişkin Doktrinel Yaklaşımlar	14
a) Ölüm Cezasını Savunan Doktrinel Yaklaşımlar	14
b) Ölüm Cezasını Reddeden Doktrinel Yaklaşımlar	14
E- TARİHTE BİR MÜEYYİDE OLARAK ÖLÜM CEZASI VE GÜNÜMÜZDE ÖLÜM CEZASINA BAKIŞ	15
1) Ölüm Cezasının Tarihsel Süreci ve Geçirdiği Evreler.	15
2) Tarihte Ölüm Cezasının İnfazı	16
3) Tek Tanrılı Dinler ve Ölüm Cezası	17
F- TÜRKİYE'DE ANAYASAL VE YASAL DÜZENLEMELERDE YAŞAM HAKKI	18
1) 1982 Anayasasına Göre Yaşam Hakkı	18
2) Anayasa Değişikliklerinde ve Türk Ceza Kanunu Tasarısı'nda Yaşam Hakkı/ Ölüm Cezası	20
3) Yasalarımızda Ölüm Cezası	21
G- ÖLÜM CEZASININ İNFAZI	21
H- ÜLKELERE GÖRE ÖLÜM CEZASI	23
1) Ölüm Cezasını Sadece Tüm Suçlar İçin Kaldıran Ülkeler	23
2) Ölüm Cezasını Adli Suçlar İçin Kaldıran Ülkeler	23
3) Ölüm Cezasını Pratikte Kaldıran Ülkeler	24
4) Ölüm Cezasını Kaldırmayan Ülkeler	24

I- AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINA GÖRE	
YAŞAM HAKKI	.25
a) Mahkemenin Yaşam Hakkına İlişkin Yorumu	.25
b) Mahkemenin Ölüm Cezası Hakkındaki Yorumu	.25
İ- YAŞAM HAKKINA İLİŞKİN A.İ.H.M KARARLARI	
VE İSTATİSTİKİ BİLGİLER	.26
J- A.İ.H.M'NİN TÜRKİYE ALEYHİNE YAŞAM HAKKI İHLALLERİNE İLİŞKİN	
VERDİĞİ KARARLAR	.27
GENEL DEĞERLENDİRME	.28
K- SON DÖNEMDE A.İ.H.M.'NİN UYGULAMALARI VE TÜRKİYE	.28
L- A.İ.H.M'NİN YAŞAMA HAKKINA İLİŞKİN	
MC CANN/İNGİLTERE KARARININ GENİŞ ÖZETİ	.30
EKLER	
EK-1 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 6. Protokol	.55
EK-2 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 13. Protokol	.58
EK-3 Sayılarla Dünyada Ölüm Cezasını Kaldıran/Kaldırmayan Ülkeler	.60
EK-4 AB. Üyesi Devletlerde Ölüm Cezasının Kaldırılması	.61
EK-5 AB. Üyeliğine Aday Devletlerin Ölüm Cezasına İlişkin Belgeleri Onaylama Çizelgesi	.62
SON SÖZ	.63
KAYNAKLAR	.64

SUNUŞ

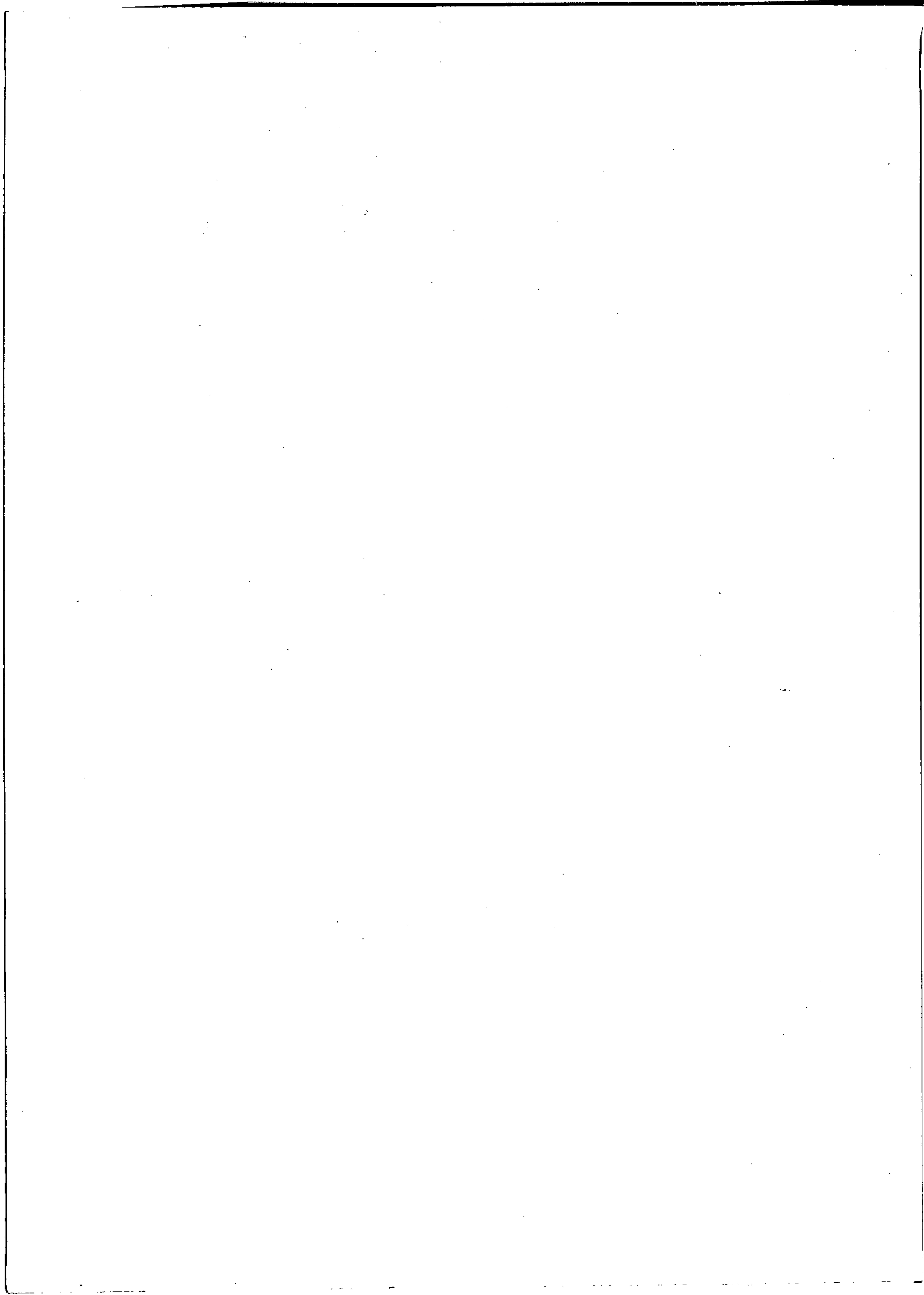
Ankara Barosu İnsan Hakları Komisyonu üyeleri Sayın Güner Akyazı ve Onur Tatar'ı böyle güzel bir eseri hazırlayıp Türk hukukuna sundukları için kutluyor, kendilerine teşekkür ediyorum.

Son yıllarda üretken Baro olmanın gururunu yaşayan bir Baro Başkanı olarak, bir çiçek bahçesinde yaşayan konumda olmak onurunu da taşıyorum. Bu çiçek bahçesi, Ankara Barosu'nun yayıncılık anlayışıdır. Bu bahçede yaşayan ve bir "Arı ordusu" gibi çalışan onlarca komisyon, çalışmalarını kendileri için değil, siz değerli avukat arkadaşlarım için de yapıyorlar. Onların düşünce ortamından çıkarılması, incelemelerinize ve yararlanmanıza sunulması; Hukuk Dünyasında beklenen bir gelişme olma özelliği de taşıyor.

Bu düşüncelerle "*Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası*" adlı bu yayını beğenilerinize sunuyorum.

Saygılarımla.

Av. Sadık ERDOĞAN
Ankara Barosu Başkanı

YAŞAMA HAKKI ve ÖLÜM CEZASI

A-Giriş

Hakların sahibi ve konusu olan insan, yeryüzündeki tüm gelişmelerin kaynağıdır. Güzel şeylerin yaratıcısıdır. Aklı ile yarattığı şeyler, bugün kendisini bile aşmış ve insanlık alemi daha iyiye ve güzele götürmüştür. Tüm bunların yaratıcısı olan insan, yeryüzünde var olduğundan beri bir düzen ve huzur aramaktadır. Aradığı düzen içinde doğuştan var olan hakları vardır. Yarattığı düzen içinde doğuşuyla elde ettiği bu haklara saygı gösterilmesini beklemek ise en doğal hakkıdır. Bu istekler artık bireysel istekler olmaktan çıkmış, toplumsal talepler haline dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak uluslararası-uluslar üstü kuruluşların faaliyetleri neticesinde yayınlanan ve pek çok ülke tarafından da onaylanıp uygulanan sözleşme ve bildirgelerle insan haklarının korunmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Koruma altına alınan hakların temeli ve en önemlisi olan hak da, “Yaşama hakkı”dır.

B-Yaşama Hakkının Tanımı :

İnsanın doğup, doğal koşullarda mümkün olabildiğince yüksek refah düzeyinde hayatını sürdürerek, doğal nedenlerle ölümüne kadar geçen süreye “Yaşam” denir. Bu sürecin örgütlenmiş toplumlarca (devletlerce) güvence altına alınması, bu güvenceye aykırı hareketlere karşı kişinin devletten yardım isteme hakkı - ve bu haklarının devlet tarafından korunması, kollanması ve geliştirilmesini talep hakkı bütünüyle “Yaşama Hakkı” nı oluşturur.

C-Uluslararası Belgelerde Yaşam Hakkı

Demokratik bir ülkede devletin temel görevi, kendisini oluşturan bireylerin hak ve özgürlüklerini hukuk sistemiyle güvence altına almaktır. Yaşam hakkı, ulusal hukuk alanında güvence altına alındığı kadar, uluslararası alanda da güvence altına alınmak istenmiştir. Uluslararası örgütler eliyle devletlerin insan hakları ve temel özgürlükler açısından kayda değer gelişmeler sağlaması beklenmiş, devletler bu konularda somut adımlar atmaya zorlanmıştır.

Gerek Birleşmiş Milletler Örgütü nezdinde imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, gerekse ülkemizin taraf ve üyesi olduğu Avrupa Konseyi nezdinde Konsey üyesi ülkeleri bağlayıcı nitelikte olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme) hazırlamış ve yürürlüğe konmuştur.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bir temenni metni olmakla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bağlayıcı nitelikte olan ve taraf ülkelerin içi hukuk mevzuatlarını sözleşmede belirtilen ilkelere uygun düzenlemeler yapmak mecburiyetinde bırakan bir uluslararası belgedir. Ülkemizin de taraf olduğu bu sözleşme, Anayasa’ nın 90.maddesi çerçevesinde bir iç hukuk metni niteliğindedir.

1-İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ'NDE YAŞAM HAKKI:

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yaşam hakkı 3 ve 7. maddelerde güvence altına alınmıştır.

Madde 3- Herkesin yaşama ve kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır.

Madde 7- Herkes yasa önünde eşittir ve herkesin ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunma hakkı vardır. Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcılık kışkırtıcılığına karşı eşit korunma hakkına sahiptir.

2-İNSAN HAKLARI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ)'DE YAŞAM HAKKI :

Bugün insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki en önemli uluslararası metin olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, temel özellikleri itibariyle bireyi uluslararası hukukta hak sahibi yapmış; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru imkanı tanıyarak özgürlükler alanını hukuki güvenceye almıştır. 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren sözleşmeye ülkemiz 10 Mart 1954'te onay belgesi vermiş ve sözleşmenin getirdiği en önemli hak olan **Bireysel Başvuru Hakkını** ise 28 Ocak 1987'de tanımıştır. Sözleşmenin maddelerine geçildiğinde;

Madde 2- 1. Her ferdin yaşama hakkı kanunun himayesi altındadır. Kanunun ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infazı dışında, hiç kimse kasten öldürülemez.

2. Öldürme, aşağıda belirtilen zorunluluk hallerinde, bu maddenin ihlali suretiyle yapılmış telakki olunmaz:

- Her ferdin gayri meşru cebir ve şiddete karşı korunmasını sağlamak için,
- Kanun hükümleri dahilinde bir tevkifi yerine getirmek veya kanuna uygun olarak mevkuf bulunan bir şahsın kaçmasını önlemek için,
- Ayaklanma veya isyanı, kanuna uygun olarak bastırmak için.

Bu maddede yaşama hakkı güvenceye alınmıştır.

Devlet güçlerinin, yaşama hakkına aykırı hareketlerini şu dört halde hakkın ihlali sayılamaz:

1. Mahkemece, hakkında ölüm cezası verilmiş bir kişinin cezasının infaz edilmesi sonucu devletin yaşama hakkını ihlal ettiği ileri sürülemez.

Ancak, kararı veren mahkeme, "tabii hakim" , "tarafsız yargı" ilkelerine uygun bir mahkeme olmalı ve sanığa usulüne uygun savunma imkanı tanınmalıdır. Hukuk sistemi zorlanarak, olağanüstü yargılama yapılarak, genel usul kurallarından sapılarak verilecek bir ölüm kararı devleti sorumluluktan kurtaramaz. Daha sonra ölüm cezası da kaldırılmış, bu adam öldürme hali de ihlal sayılmıştır

2. Bir kimseyi yasadışı, şiddete karşı korurken, bütün olanakların denenmesine karşın kuvvete başvurulması kaçınılmaz hale gelmişse ve bu kuvvet kullanma sonucunda ölüm olmuşsa, devletin, yaşama hakkını ihlal ettiği ileri sürülemez.

Buradaki hassas nokta; kuvvet kullanan devlet ajanlarının yasal yetkili kişilerin olmasıdır.

3. Usul yasalarındaki tutuklama şartlarına uygun olarak bir tutuklama yapılırken veya daha önce usul yasalarındaki tutuklama şartlarına uygun olarak tutuklanmış bir kişinin kaçmasının önlenmesi için bütün olanakların denenmesine karşın kuvvete başvurulması kaçınılmaz hale gelmişse ve bu kuvvet kullanılması sonucunda kaçma girişimindeki, tutuklanmak istenen veya daha önce tutuklanmış bulunan kişi ölmüşse, devletin yaşama hakkını ihlal ettiği ileri sürülemez.

Devletin sorumluluktan kurtulması için, kamu ajanlarının yetkili olduklarını, usulüne uygun olarak açıklamaları gerekir.

4. Devlete karşı bir ayaklanma veya isyan varsa ve bütün ihtar ve önlemlere rağmen önlenemeyip kuvvete başvurmak kesin zorunluluk haline gelmişse, kuvvete başvurulması sonucunda, ayaklanan veya isyan edenlerden ölen olması durumunda, devletin yaşama hakkını ihlal ettiği ileri sürülemez.

Burada da yetkili ve yasal kamu görevlilerinin eylemi, korumadan yararlanabilir.

Bu dört hal dışında, devlet güçlerinin adam öldürmesi, devletin yaşama hakkını ihlal etmesi olarak değerlendirilir. Bu dört hal kesinlikle genişletilemez.

Sözleşmenin 13. maddesi, hakkı ihlal edilen kişilerin, ihlal fiili resmi görev ifa eden kişiler tarafından bu sıfatlarına dayanılarak yapılmış da olsa, ulusal bir makama başvurma hakkını kabul etmektedir.

Sözleşmenin 14. maddesi, yaşama hakkının cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüşler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğuş, veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkese tanındığını kabul etmektedir.

Sözleşmenin 15. maddesi, bütün hakların savaş veya ulusun varlığını tehdit eden bir genel tehlike anında sınırlamaya tabi tutulabileceğini söylemekle birlikte (2) no. lu fıkrasında, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm olayları dışında hiçbir şekilde yaşama hakkına sınır getirilemeyeceği hükmünü koymaktadır.

Sözleşmenin 17.maddesi, “bir devlet, topluluk veya kişi, yaşama hakkını, sözleşmede öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlandırmaya yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkına sahip değildir.” demektedir.

Sözleşmenin18.maddesi, getirilen sınırlamaların ancak öngörülen amaçlar için uygulanabileceğini ifade etmektedir.

Bunların dışında bir istisna ya da sınırlama yoktur.

3-A.İ.H.S. EK 6. PROTOKOL'DE YAŞAM HAKKI VE ÖLÜM CEZASI

A.İ.H.S'nin ölüm cezasına yer veren 2. madde hükmüne karşılık, bu cezanın kaldırılmasına ilişkin 6 No' lu protokolün 1. maddesine göre, " *Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse ölüm cezasına mahkum edilemeyecek ya da bu ceza infaz edilemeyecektir.* "

A.İ.H.S'ne ek 6 No'lu Protokol, 28.04.1983 tarihinde imzaya açılmış ve 01.03.1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol, " **savaş zamanı ve barış zamanı** " şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Bu ayırım 13. Protokolle ortadan kaldırılmıştır. 6. Protokolle, 13. Protokol arasındaki en önemli farklılık budur.

PROTOKOL NO 6

Madde 2

Bir devlet, savaş zamanında ya da savaş tehdidi durumunda işlenen suçlar bağlamında, yasalarında ölüm cezasına ilişkin hüküm bulundurabilir.

6. Protokole ilişkin olarak söylenebilecek en önemli hususlardan birincisi, ölüm cezasının yasalarda bulunabileceği şeklindeki ayrık düzenlemenin mutlak olmadığı, ancak bir istisna niteliğine sahip olduğudur. Barış zamanında ise, bu cezanın kaldırılması bir zorunluluktur. İkincisi ise ölüm cezasının yasalarda saklı tutulabileceği iki hal vardır; bunlar " **yakın savaş tehlikesi ya da savaş zamanı** "dır. O halde bir devlet bu iki durum hariç olmak üzere, yasalarında ölüm cezasını bir müeyyide olarak öngörerek, bu sözleşmeye taraf olamaz.

Türkiye, 03.10.2002 tarihinde 4709 sayılı kanunla " **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun** " ile 1982 Anayasası'nda önemli değişiklikler yapmıştır. Yapılan bu değişikliklerden en önemlisi, Anayasa' nın 38. maddesi'nde yapılan " **Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez.** " şeklindeki değişikliktir.

Bu hükümle Türkiye, olağan rejimlerde adli/adi suçlar için ölüm cezasını kaldırmıştır. Ancak öngördüğü üç istisnai kategori ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 6. Protokol' ün getirmiş olduğu kategoriler örtüşmemektedir. Ülkemiz anlaşılmaz biçimde " **terör suçları** " na ilişkin bir istisnaya Anayasasında yer vermek suretiyle, her ne kadar bugün tarafı olmasada, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden farklı bir adım atmış ve AB.'ye üyelik sürecinde ister istemez kendisine bir engel daha çıkarmıştır. Bugün uluslararası nitelikteki hiç bir metinde, gerek 6. Protokol, gerek BM. M.S.H.S' de ölüm cezası yönünden " **terör suçları** " istisna olarak yer almaktadır.

AB. Komisyonu Raporu' da, AK. Bakanlar Komitesi Kararı'ndan hareketle, ölüm cezası istisnası bağlamında " **terör suçları** " şeklinde bir kategori oluşturmanın, A.İ.H.S.'ne Ek 6. Protokol' e uyumlu olmadığı vurgulanmıştır.

Türkiye bu protokolün tarafı olmamakla birlikte, uluslararası taahhütleri ve üyesi olmaya gayret ettiği AB.'nin genel siyasal ve hukuksal prensipleri gereği ölüm cezasını kaldırmak zorundadır.

4-BM. MEDENİ VE SİYASAL HAKLAR SÖZLEŞMESİ'NİN 2. SEÇMELİ PROTOKOLÜ'NDE ÖLÜM CEZASI

Türkiye, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ne taraf olmadığı için, bu sözleşmeye bağlı 2. Seçmeli Protokol ülkemiz açısından bağlayıcı değildir. 15.12.1989 tarihinde kabul edilen, 11.07.1991 tarihinde yürürlüğe giren bu protokolün, geçerliliğinin ön koşulu BM. M.S.H.S' nin onaylanmış olmasıdır.

Protokolün 1. maddesine göre, *“Bu protokolün tarafı bir devletin yargı yetki alanında, hiç kimsenin ölüm cezası infaz edilmeyecektir. Her bir taraf devlet, kendi yargı yetki alanında, ölüm cezasının kaldırılması için gerekli tüm önlemleri alacaktır.”*

Ancak 2. Seçmeli protokol **“savaş zamanı ve barış zamanı”** ayırımına yer vermektedir. Bu belgeye taraf olan devletler isterlerse, savaş zamanında ölüm cezasının uygulanması konusunda ayrıksı bir düzenlemeye yer verebilirler; ancak barış zamanında bu cezanın kaldırılmasını üstlenirler. (madde 2)

Seçmeli 2. Protokolün, A.İ.H.S.'ne ek 6. Protokolden farklı olan yönü ise, **“savaş zamanında işlenen ve çok ciddi nitelikli askeri suçlar”** bakımından ölüm cezasının taraf ülkelerin yasalarında yer alabileceğidir. O halde savaş zamanı olsa bile, her suç bakımından idam cezası öngörülemeyecek; yalnızca **“çok ciddi nitelikli askeri suçlar”** bakımından idam cezası yasalarda muhafaza edilebilecektir. Yani ölüm cezasının taraf ülkelerin yasalarında var olabilmesi için, suçun vasfının **“askeri nitelikte”** olması ve aynı zamanda **“çok ciddi nitelikte”** olması gerekmektedir.

Bu anlatımların neticesinde ifade edilebilir ki; BM. M.S.H.S.'nin istisna alanı, A.İ.H.S.'ne ek 6. Protokolün ölüm cezasına ilişkin istisna alanından daha dardır.

Ayrıca belirtilmesi gereken önemli bir husus da, 2. Seçmeli Protokolün, savaş zamanında çok ciddi nitelikli askeri suçlar için verilebilecek olan ölüm cezası mahkumiyetinin **“sadece savaş zamanı içinde”** infaz edilmesine imkan verdiğidir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MEDENİ VE SİYASAL HAKLAR SÖZLEŞMESİ

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MEDENİ VE SİYASAL HAKLAR SÖZLEŞMESİ 16.12.1966 tarihinde kabul edilmiş ve 23.03.1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dünya ölçeğindeki 185 devletin ezici çoğunluğu bu sözleşmeyi onaylamıştır. 08.08.2001 tarihi itibarıyla bu sözleşmeye taraf olan devlet sayısı 148'e ulaşmıştır. **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MEDENİ VE SİYASAL HAKLAR SÖZLEŞMESİ'NE** taraf olmamak, **İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ'NDE** yer alan ilke ve standartlara karşı durmak biçiminde algılanmaktadır.

TÜRKİYE, bu sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış olmasına karşın, hala onaylama işlemini yapmış değildir. Avrupa Konseyi'nin ve Avrupa Birliği'nin üyesi olan tüm devletler bu sözleşmenin tarafıdır.

5-AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NE EK 13. PROTOKOL'DE YAŞAM HAKKI VE ÖLÜM CEZASI

Avrupa Konseyi çerçevesinde yapılan girişimler sonucunda, 2002 yılı Şubat ayı içerisinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasını düzenleyen 13 No' lu protokolü kabul etmiştir.

13. Protokol, 6. Protokolden farklı olarak “**barış zamanı ve savaş zamanı**” şeklinde bir ayırma gitmemiştir. Bu Protokole taraf olan devletler, ulusal mevzuatlarında barış zamanı ve savaş zamanı şeklinde bir ayrımı koruyamayacaklardır.

13. Protokol, on devletin onaylamasıyla yürürlüğe girecektir. Avrupa Konseyi üyesi devletlerin mevzuatlarına bakıldığında, ulusal mevzuatlarının bir çoğunda bu devletlerin “**savaş zamanı ve barış zamanı**” şeklindeki ayırım kaldırdıkları görülmektedir. Protokolün 2003 yılı başında yürürlüğe gireceği, Avrupa Konseyi çevrelerinde öngörülmektedir.

PROTOKOL NO 13

Madde 3:

Sözleşmenin 57. maddesi çerçevesinde bu protokolün hükümlerine ilişkin olarak hiçbir çekince konulamaz.

Protokolün 3. maddesi, taraf devletlere çekince koyma yasağı getirmiştir. Protokol, 03.05.2002 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi' ne taraf olan Avrupa Konseyi üyesi devletlerin imzasına açılmıştır.

13. Protokolün alanında ilk örnek olmasının ötesinde, ölüm cezasının tamamen kaldırılmasına dönük olarak benimsediği tutarlı ve sağlam anlayış ve protokolün uygulama alanının genişliği de umut vericidir. Şöyle ki : Avrupa Konseyi üyesi devletler bugün Reykjavik'ten Kamçatka'ya, Kamçatka' dan Malta'ya geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Sovyetler Birliği'nin siyasal olarak çözülmesinden sonra, Avrupa Konseyi üyesi devletler nicel olarak artmıştır. Dolayısıyla Protokol yürürlüğe girmekle, geniş bir coğrafyada ve geniş bir insan kitlesi yararına uygulama alanı bulacaktır.

Avrupa Konseyi üyesi devletler arasında ölüm cezasını uygulayan devlet bulunmamaktadır. Gerek “**de facto**” , gerek “**de jure**” olarak ölüm cezası infazlarının durdurulmasına ilişkin bir moratoryum bu coğrafyada yürürlükte değildir.

6-AMERİKAN DEVLETLERİ ÖRGÜTÜ İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE ÖLÜM CEZASI

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ölüm Cezasını Kaldıran Protokolü:

08. 06. 1990 tarihinde kabul edilen ve onaylayan/taraf devletler bakımından imza tarihinde yürürlüğe giren bu protokolün 1. maddesine göre, “ bu protokolün tarafı olan devletler kendi yargı yetki alanlarında ve kendi yargı yetkilerine tabi bulunan hiç kimse hakkında ölüm cezası uy-

gulayamayacaklardır.”

Bununla birlikte, taraf devletler gerek Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 2. Seçmeli Protokol, gerekse A.İ.H.S 6. Protokol düzenlemeleriyle paralellik arz eden biçimde “uluslararası hukuka uygun olarak savaş zamanında çok ciddi askeri nitelikte bir suç için ölüm cezası uygulama hakkını saklı tutabilirler.” şeklinde bir istisnayı da öngörmüşlerdir.

Görüldüğü gibi bu belge “barış zamanı ve savaş zamanı” şeklindeki ayrıma gitmiş, bu yapıyla 6. Protokolden ziyade Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’ne yaklaşmıştır. Zira “yakın savaş tehlikesi” gibi bir kategori yerine “çok ciddi askeri suç” gibi bir kategori yaratmıştır.

TABLO 1

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ölüm Cezasını Kaldıran Protokolü'ne Taraf Devletler

Protokole Taraf Olan Devletler	İmza Koyma Tarihi	Onaylatma Tarihi
Costa Rica	28.08.1991	26.05.1998
Ekvador	27.08.1990	15.04.1998
Nikaragua	30.08.1990	09.11.1999
Panama	26.11.1990	28.08.1991
Paraguay	1999	
Uruguay	02.10.1990	04.04.1994
Venezüella	25.09.1990	06.10.1994

D-Ölüm Cezası ve Yaşam Hakkı

1-Ölüm Cezası

Yaşam hakkı olmadan diğer temel hak ve özgürlüklerin hiçbir anlamı yoktur. İnsan haklarının temeli kişinin yaşam hakkıdır. Bu hak uluslararası sözleşme ve bildirgelerle yasal korumaya alınmıştır. Yaşam hakkı için getirilen en önemli istisna “ölüm cezası”dır. Tarihi gelişim içerisinde bakıldığında ölüm cezasının ilke olarak kaldırılması yoluna gidilmektedir. Ölüm cezası, insanları olabildiğince suç işlemekten caydırmak, suç işleyenin de bu olumsuz fiilden dolayı ceza görmesini, yani karşılığını ödemesini sağlamak amacı taşır. İnsanların suç işlemelerini engellemek, suç ve suçlulukla mücadele etmek, toplumu suçtan ve suçlulardan arındırmak ve suçluları ıslah ederek topluma kazandırmak ceza adalet sisteminin hedeflerindedir.

2-Ölüm Cezasına İlişkin Doktrinel Yaklaşımlar

a- Ölüm Cezasını Savunan Doktrinel Yaklaşımlar

Ölüm cezası çok tartışmalı bir konudur. Düşünürler, hukuk ve siyaset adamları ve fertler arasında ölüm cezasını savunanların yanı sıra, ölüm cezasını reddedenler de vardır. Bu tartışmalar binlerce yıldan beri süregelmiştir.

Ölüm cezasını savunanlar '**Zorunlu Ceza Anlayışı**', '**Doğa Yasası Anlayışı**', '**Genel Önleme Anlayışı**' ve '**Kefalet Oluşturucu Nitelik**' gibi anlayışlarla bu cezayı savunmaktadırlar. Bu görüşü ileri sürenler;

1-Ölüm cezası en etkili caydırıcı yaptırımdır.

2-Devlet toplum düzeni ve huzuru korumakla yükümlüdür. Bu görevini yerine getirebilmek için ceza yaptırımları kullanmak zorundadır. Suçların boyutuna göre cezaların ağırlaşması da doğaldır.

3-Ölüm cezası kesin ve etkili bir cezadır. Bu nedenle başka cezalara çevrilerek ceza sisteminde çıkarılması uygun değildir.

4- Ölüm cezası suçla mücadelede etkili bir yoldur.

5- Ölüm cezası hızlı,kesin bir ceza niteliği taşır. Bu özelliği nedeni ile de toplumun adalet duyguları giderilmiş ve suçlulara ibret olacak, caydırıcı etki sağlanmıştır.

6-Bu ceza adildir, mutlak ve tanrısal adalete de uygundur.

şeklindeki gerekçelerle, ölüm cezasını adalet duygusu ve toplumsal işleyiş bakımından sağlam bir müeyyide olarak öngörmektedirler.

b- Ölüm Cezasını Reddeden Doktrinel Yaklaşımlar

Ölüm cezasını reddedenler "**Ölüm cezasının onarılmaz (geri dönülmesi imkansız) niteliğini**", "**çağdışı olmasını**", "**eşitsizlik yaratıcı niteliğini**", "**halk arasında yarattığı tepkiyi**", "**gayri insani olduğu düşüncesini**", "**yarattığı dehşet duygusunu**" dikkate almaktadırlar. Ölüm cezasını reddedenler görüşlerini;

1-Ölüm cezası insani değildir.

2-Devletin ceza vermek hakkı, yaşamı sona erdirmeyi kapsamaz. Devlet kişilerden aldığı yetkileri kullanır. Kişi, hayatını yok etme yetkisini hiç kimseye veya devlete devredemez .

3-Ölüm cezası, hatayı onarma olanağı olmayan ağır ,vahim bir cezadır. Geri dönüşü ya da kısmi onarımı yoktur.

4-Ölüm cezası, vahşi ve ilkel bir intikam alır. Günümüz ceza siyasetinde öç amacı hedeflenemez.

5-Ölüm cezası, tasfiye etmeyi amaçlar. Çağdaş bir cezanın amacı bu olamaz. Çağdaş cezada suçlunun topluma kazandırılması, iyileştirilmesi ön planda tutulur. Ölüme gönderilen failin eğitilmesi , uslandırılması mümkün değildir.

6-Bu cezanın korkutucu,caydırıcı etkileri de ispatlanmış değildir. Yüzyıllardır süregelen uy-

gulamalar bunu göstermektedir.

7-Toplumların kamu vicdanında da bu ceza benimsenmemektedir.

8-Devlet kişi hayatı üzerinde tasarrufta bulunamaz.

9-Çağdaş toplumlarda, bir yandan insan hayatının korunması, diğer yandan soğukkanlı bir biçimde insan hayatında son verilebilmesi çelişkidir.

10- Suçla mücadelede araç olamaz. Devlet bu konuda daha başka çeşitli ve yeterli araçlara sahiptir. İnsan hayatına son veren ölüm cezası, bu araçlar içinde yer almamalıdır

11-Ölüm cezası adil değildir. Gerekli bir cezada değildir.

12-Yaşam hakkı kutsal ve doğal bir haktır.

şeklinde sayılan gerekçelere dayandırmaktadırlar.

E-Tarihte Bir Müeyyide Olarak Ölüm Cezası ve Günümüzde Ölüm Cezasına Bakış

1-Ölüm Cezasının Tarihsel Süreci ve Cezanın Geçirdiği Evreler

BECCARIA 207 yıl önce ölüm cezası ile ilgili şöyle diyordu:

“ Acaba insanlara hemcinslerini boğazlatmak hakkı nereden geliyor?... ”⁽¹⁾

Beccaria'nın sesi, zamanında bile yankısını bulmuş; 2. Katherina bu cezayı hiç uygulamamış; Elizabeth, tacı üzerine ant içerek aynı yolda yürümüştür; Toscana Valisi'nin, Napolyon'a verdiği raporda, cezanın kaldırıldığı yıllarda, şiddetle uygulandığı yıllara oranla cinayetlerin yarı yarıya azaldığı bildirilmiştir.

Çağdaş, hukuki ve insani bir cezada, “hata halinde geri alınabilir, maddi ve manevi hasarı giderici yani onarılabilir” olma özellikleri bulunmalıdır. Ölüm cezasında ise, hataların onarılması mümkün değildir. Cezası infaz edilmiş mahkumun yaşam hakkı geri verilemez. Türk ve Dünya tarihinde idam cezası verilip uygulanan kişilerin yıllar sonra suçsuzlukları anlaşılıp, “itibar iadesi” yapıldığı görülmektedir. Ancak yaşamı geri getirmek mümkün değildir.

İdam cezasının caydırıcı ve ibret verici olmadığı konusunda ülkemizin yetiştirdiği nadir hukukçulardan Prof. Dr. Faruk EREM görüşlerini; “Ölüm cezasının suçlara tesir edeceğini farz etmek gerçeğe uygun düşmez. Ve ayrıca ölüm cezasını hiç düşünmeden en ağır suçları işleyenler pek çoktur. Zira her suçlu, yakalanmayacağı ümidiyle suç işler. Bu sebeple cezayı düşünmesi için sebep yoktur. Yakalanacağını bilerek suçu işleyenler ise esasen ölümü göze almışlardır.” diyerek açıklamaktadır.

İngiltere'de hırsızlığın, yankesiciliğin cezasının ölüm olduğu dönemde, yankesicilerin en çok diğer yankesici meslektaşlarının darağacına çıkarıldığı vakit olayı seyretmek için toplanan kalabalık arasında sanatlarını icra ettikleri belgelenmiştir.

Yine İngiltere'de darağacında telkinde bulunan bir din görevlisi, telkinde bulunduğu 167 kişiden 161'inin daha önce aleni bir ölüm cezası infazını seyretmiş olduğunu söylemiştir.

⁽¹⁾Doç. Dr. Sami Selçuk; Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne, sayfa. 191

Ölüm cezasının caydırıcı olduğuna inananlar, özellikle alenen ve açık bir yerde infaz yapıldığında daha etkili olduğunu iddia etmektedirler.

Ölüm cezasının kaldırılması lehine her alanda sürdürülen tüm çabalara rağmen, ölüm cezası pek çok ülkede normal bir ceza olarak yasalarda yer almaktadır. Bunun sebeplerini toplumsal gelenekler, politik baskılar ve toplumun uygarlık düzeyinde aramak gerekir.

Ölüm cezasının binlerce yıldır uygulandığını belirtmiştik. Tarihsel gelişime bakıldığında değişik dönemlerde ana baba katilleri, adam öldürme, zina, hırsızlık, devlet malına zarar verenler, hükümete karşı işlenen suçlar, haydutluk, suçu saklamak, siyasi suçlar, ihanet, mahkemelere karşı işlenen suçlar, dine karşı işlenen suçlar, çift eşlilik, hayvanlarla ilişki, ters ilişkiler, aile içi ilişkiler, kalpazanlık, deniz trafiğini bozanlar, büyücülük, kaçakçılık ve kaçaklık, ırza geçme, yasak kitap satmak vs. gibi suçlar ve bu suçların failleri ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. Halen de “adam öldürme fiiline” ve “devlete karşı işlenen suçlara” ölüm cezası yaygın olarak verilmektedir.

18.y.y. ortalarına kadar İngiltere’de failin cezalandırılabilceği 200’ün üzerinde suç vardı. Bu ülkede, bir kişi bir ağacı kesmek ya da beş kişinin değerinde bir malı çalmak gibi hafif bir suçtan asılabiliyordu.

1833’te 9 yaşında bir erkek çocuk, 2 peni değerinde çocuk boyası çalmaktan, Old Bailey’ de ölüm cezasına çarptırılmıştır.

2- Tarihte Ölüm Cezasının İnfazı

Uygulanan ölüm cezası çeşidi de oldukça fazladır. Hammurabi Kanunları’nda 34 çeşit ölüm cezası sayılmıştır. Tarihte, ölüm cezasının infaz yöntemlerinden en vahşi olanları daha çok tercih edilmiştir. Mahkumun parça parça kesilmesi, halatla ya da çember ile boğmak, kazığa oturtma, ağızdan aşağı eritilmiş metal boşaltılarak idam, mahkumun çengele asılarak alttan ateş ile yavaş yavaş yakılması, duman veya çeşitli maddelerle boğma, suda boğma, ateşe atma, zehirleme, mahkumun derin, iğrenç pisliklerle (böcek hayvan vs.) dolu ve etrafı keskin ve sivri demirlerle çevrili uçurum ya da kuyulara atılması, taşlanma, sopalarla vurularak öldürme, toprağa gömme (yarı yerine kadar ya da boğazına kadar), hayvanlara parçalatma, çarpmaya germe, işkence yapılarak çeşitli yerleri kesilen mahkumun yaralarına zift boşaltma vs. gibi yöntemlerle ölüm cezaları infaz edilmiştir.

Orta Kenya’nın Kikuyu ve Manu halkı arasında hırsızlar arı kovanına kapatılarak, kovan bayır aşağı yuvarlanıyor ve fail bu şekilde öldürülüyordu.

Bogosa’da muz çalmak yüzünden ölümlle cezalandırılan mahkumun cezası, ham muzlar mahkumun makatına sokularak infaz ediliyordu. İnfaz sırasında muzlar iç organları parçalayınca ve mağdur iç kanamadan ölüncüye kadar teker teker sokuluyordu.

Bunların yanı sıra, ölüm cezaları hakkında yapılan tarihi araştırmalarda, Eski Çin’de ölüm cezasının hemen hemen hiç uygulanmadığı ortaya çıkmıştır. Eski Slav örf ve adet kurallarında da bu ceza yoktur.

Günümüzde, ölüm cezasının kaldırılması yolundaki tüm uluslararası çalışmalara rağmen, çok basit suçlara, insanlık dışı ve vahşi metotlarla ölüm cezası ve işkence uygulayan ülkeler bulunmaktadır. Zina, hırsızlık, devlete karşı işlenen suçlar, dini kurallara aykırı davranışlar vs. gibi suçlarda idam, taşlayarak öldürme, kısas, aç ve susuz bırakma, tecrit ve benzeri cezalar uygulanmaktadır.

19. y.y. başından beri ölüm cezasının kaldırılması yönünde görüşlerin ağırlık kazanmasıyla, bu ceza pek çok ülkede kaldırılmıştır. Ancak askeri darbeler, halk ihtilalleri, yönetim şeklinin değişmesi, ekonomik krizler, savaş gibi etkenlerle idam cezasını kaldıran ülkelerde, idam cezası yeniden uygulanmaya konularak çok dalgalı bir seyir izlemiştir.

Yukarıdaki örnekler dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki; ölüm cezası yalnızca darağacında can vermeyi bekleyen mahkumların ve mahkum yakınlarının sorunu değildir.

Ölüm cezası ve bu cezanın infaz biçimi daha çok bir toplumun sosyo-politik, kültürel ve hukuki düzeyini yansıtan bir aynadır.

3-Tek Tanrılı Dinler ve Ölüm Cezası

Genel olarak, dini bakış açısına dayanan **“yaşamın kutsallığı”** tezini savunan düşünürler, yaşamın **“dokunulmaz”** olduğunu öngörürler.

Tarihte farklı uygulamalar görülse bile dinler, genellikle insanın öldürülmesini hangi nedenlerle olursa olsun kınamış ve günah olarak görmüş olmakla birlikte, dini kuralların ihlali halinde ise en ağır müeyyide olarak çeşitli yöntemlerle infaz edilen idamı meşrulaştırmıştır.

Dinler **“Tanrının verdiği canın ancak Tanrı tarafından alınabileceği”** anlayışından hareketle ötenazi, kürtaj gibi insanın kendi bedenine ya da kendisinde taşıdığı bedene karşı olan hareketleri de kabul etmemektedir. Yaşamı Tanrının bir armağanı ve ona kulluk vazifesinin ifa edileceği bir süreç olarak gören İslam ve diğer tek Tanrılı dinler, kimsenin başkasının (diğer kulların) yaşamını sona erdirmeye hakkı olmadığını da ifade etmiştir.

İncil bir yandan **“Öldürmeyeceksin”**, **“Sağ yanağına bir tokat atana öteki yanağını çevir”** derken, öte yandan da **“İnsan kanı akıtanın kanı akıtılmalıdır.”** diyerek kendi içinde çelişmiştir.

Kuran’da **“yol kesme”** ve **“adam öldürme”** ve **“İslam Devleti’ne karşı işlenen suçların”** karşılığı olarak ölüm cezası geçmektedir. Bunun dışında başka ölüm cezası bulunmamaktadır.

Tüm dinlerde din adamları, yorumlarla ölüm cezasının uygulama alanını genişletmişlerdir.

Örneğin Kuran’da zina için 100 değnek vurma cezası vardır. Ancak bu uygulama Hz. Ömer zamanında **“recm”e** (taşlanarak öldürme) dönüşmüştür. Bu ceza, İbrani dininden gelmiştir.

Yine Kuran’da, dinden dönenler için de bir ceza belirtilmemiştir. Ancak Hz. Ebu Bekir zamanında bunun için ölüm cezası konulmuştur. İnfazlar genelde yakılarak yerine getirilmiştir. Uydurulan hadislerle de bu cezanın uygulanacağı suçlar genişletilmiştir. Örneğin Hz. Muhammet sonrasında kurulan siyasal düzen, Kuran’ın bir harfinden şüpheleneni inançsız saymış ve ölümle cezalandırmıştır. Peygamberi küfür değil, sadece günlük kullanılan bir tabirle anmanın cezası da ölümdür.

Günlük yaşamımızda kullandığımız bazı deyimlerin geçmişte uygulanan ölüm cezaları nedeniyle dilimize girdiğini öğrenmenin ilginç olacağını düşünüyorum.

Osmanlı döneminde casuslar Anadolu’da isyancılar hakkında bilgi topluyor ve listeler oluş-

turuyorlardı. Sonradan kişiler öldürüldükçe bu defterler dürülüp arşive kaldırılıyordu. “Defteri dürülmek” deyimini buradan gelmektedir.

İdam cezaları uygulandıktan sonra celladın cesede verdiği durumdan idam edilenin Müslüman olup olmadığı anlaşılırdı. Müslüman olmayanlar yüzükoyun yatırılırlar; kesik başları kılıçlarının üzerine konurdu. Müslümanlar ise sırt üstü yatırılır ve kesik kelle kollarının altına konurdu. “Kelleyi koltuğa almak” deyiminin kaynağı da bu uygulamadır.

F-TÜRKİYE’DE ANAYASAL VE YASAL DÜZENLEMELERDE YAŞAM HAKKI

1- 1982 ANAYASASI’NA GÖRE YAŞAM HAKKI

Çağdaş devlette, devletin temel görevi, kendisini oluşturan bireylerin hak ve özgürlüklerini hukuk sistemiyle güvence altına almaktır. Hakların en temeli **yaşam hakkıdır**. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, yaşanan tecrübeler ışığında yeni bir yapılanmaya yönelen dünya, insan haklarını ön plana alan Birleşmiş Milletler Örgütü’nü ve ardından bölgesel kuruluşları hayata geçirmiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü’nün İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bölgesel kuruluşlara da bu bildirgeye uygun sözleşmeler hazırlama yükümlülüğü getirmiştir. Ülkemizin taraf ve üyesi olduğu Avrupa Konseyi de, bu ilkedan hareketle **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**’ni, diğer adıyla **İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme**’yi hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur.

Bölgesel nitelikte olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni onaylayan ülkeler ise, doğrudan bu sözleşme hükümlerini iç hukuk sistemlerine aktarmış ve geçerlilik kazandırmışlardır. Bildirgeyi imzalayan, Sözleşmeyi onaylayan ülkeler, hangi yükümlülüklerin altına girdiklerini bilmektedirler. Ülkemiz ise ne yazık ki uluslararası taahhütlerini yerine getirmek konusunda isteksizdir.

1982 Anayasası’nın 90.maddesinde ifade edildiği üzere, daha önce usulüne uygun olarak imzalanan ve onaylanan uluslararası sözleşmelerin iç hukukta uygulanacağını hükme bağlanmış, bu belgelere kanun hükmünde nitelik verilmiş ve uluslararası sözleşmeler Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olmamaları ile de Anayasa’ya eş değer bir konuma getirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 17. maddesi 1,2 ve 4.fıkraları “**yaşama hakkı**” ile ilgilidir. Aynı maddenin 3.fikrası da “işkence yasağını” düzenler.

Anayasa Madde 17:

Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin bütünlüğüne dokunamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya ve muameleye tabi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali ile meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra dışındadır.

Anayasa'nın 17. maddesinin birinci fıkrasında, "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir." ifadesini kullanmıştır. Oysa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesinde "Herkesin yaşama hakkı kanunla korunur" denmektedir. Yani sözleşme yaşam hakkını kanunla korumakta, Anayasa ise sadece bu hakkın varlığını kabul etmekte, kişinin kendi yaşam hakkını koruması gerektiğini ileri sürmektedir.

Maddenin üçüncü fıkrası ise işkence yasağını hükme bağlamaktadır.

Maddenin dördüncü fıkrası "**Yaşam Hakkı**"nın istisnalarını saymaktadır. Buradaki istisnalar:

- a) Ölüm cezalarının yerine getirilmesi,
- b) Meşru müdafaa hali.
- c) Yakalama ve tutuklama kararlarını yerine getirilmesi.
- d) Bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi.
- e) Bir ayaklanma ve isyanın bastırılması.

f) Sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra dışında tutulmuştur.

Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 17. maddesine ilişkin bir gerekçeli kararında; "**...kişinin yaşam hakkı maddi ve manevi varlığını koruma hakkının birbirleriyle bağlantılı olan, devredilemez, vazgeçilemez, temel haklardandır. Bu haklara karşı olan her türlü engelin kaldırılması da devlete ödev olarak verilmiştir.**" şeklinde bir yoruma gitmiştir.⁽²⁾

Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin bu gerekçeli kararı ışığında devlet, gerçekleştirilmesi gereken bir ödevin muhatabıdır. Kararın devamında Yüksek Mahkeme "**Yaşam hakkını sınırlayan bireyin insan olma vasfına taarruz eden her uygulama bu ödevin yerine getirilmesine aykırılık teşkil eder. İnsan, yaşamın doğası gereği günden güne gelişim ve değişim gösteren bir varlıktır. Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı, temel hak olan yaşam hakkının bir tamamlayıcısıdır.**" diyerek bireyin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkını yaşam hakkının tamamlayıcısı olarak ifade etmiştir. Yüksek Mahkeme, yaşam hakkını sosyal boyutuyla da zenginleştirmiş ve devletin muhatap olduğu ödevin kapsamını çizmiştir.

Devlet, doğası gereği anayasal anlamda temel, devredilemez, ve vazgeçilemez bir hak olan yaşam hakkı üzerinde de tasarrufta bulunmayı kendine hak olarak görmektedir. Bunun karşısında yapılabilecek olan şey devleti hukukla sınırlamaktır. Anayasal düzenlemeler de bu sınırlamanın bir tezahürüdür. Ayrıca yasama organı eliyle çıkarılacak kanuni düzenlemelerin de anayasal değerlere mutlak uygunluğunun gerekmesi ve kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen bir yargı organı olan Anayasa Mahkemesinin varlığı, devletin yaşam hakkını dahi hiçe sayabilecek işlem ve eylemlerini sınırlamanın hukuki araçlarıdır.

Devlet kudretinin hukukla sınırlandırılması ve başta yaşam hakkı olmak üzere tüm temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, son tahlilde "**kendi kendini sınırlama (auto-limitation)**" niteliğindedir.⁽³⁾

⁽²⁾ AYMKD sayı 25 sayfa 453, E: 1989/14, K: 1989/49

⁽³⁾ KAPANI, MÜNCI ; KAMU HÜRRIYETLERİ sayfa 258

Elbette bu kendi kendini sınırlama, devletin kendi tercihi değil; tarihsel süreç içerisinde verilen demokrasi ve özgürlük mücadelesinin neticesidir.

Şunu da belirtmek gerekir ki; devlet kudretinin sınırlanması ve hürriyetlerin korunması sadece bir hukuk tekniği işi değildir. Hukuk başlı başına bu problemi çözemez.⁽⁴⁾

Aynı zamanda moral, siyasal, ve sosyal faktörler devletin bireyin-yurttaşın canı üzerinde tasarrufta bulunabilmeyi bile göze alan kudretinin sınırlanmasında etkilidir.

Türkiye son Anayasa değişikliklerini bir yana koyarsak, demokratikleşme yolundaki bütün ulusal ve uluslararası düzeydeki adımları, egemen bir devlet olarak, tamamen özgür iradesiyle atmıştır. Cumhuriyet Devrimleri'nin temel hedefi demokrasiyi kurumsallaştırmaktır. Bu hedef hiçbir zaman değişmemiştir. Üyesi bulunduğumuz Avrupa Konseyi ölüm cezasını tamamen kaldırma yolunda sağlam adımlar atmışken, ülkemizin bu konuda çekimser davrandığı aşikardır. Komşularımız arasında İran, Irak ve Suriye dışında ölüm cezasının yürürlükte olduğu bir başka ülke yoktur.

2- Anayasa Değişikliklerinde ve Ceza Kanunu Tasarısı'nda Yaşam Hakkı

1982 Anayasası'nda 03.10.2001 tarihinde yapılan değişikliklerden konumuzu ilgilendiren en önemli değişiklik maddesi, 1982 Anayasası'nın 38. maddesi 7. fıkrasına konulan **“Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez.”** şeklindeki ifadedir. Avrupa Birliği yolunda uyum için yapılan bu değişiklik ile, sözleşmede bulunan istisna dışında istisnalar da yer almıştır. **“Terör suçları”** da Anayasa'nın değişiklik maddesi kapsamına alınmış ve A.İ.H.S ve bu sözleşmeye ek 6. Protokoldeki anlayıştan sapılmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek ve ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 6. Protokolde halen Türkiye'nin çekince şerhi bulunmaktadır. Ancak 13. Protokol taraf ülkelere çekince koyma yasağı getirmiştir. Dolayısıyla 6. Protokolden daha ileri bir noktada olan 13. Protokol imzacı ülkelere daha fazla düşünceleri gerektiğini de işaret etmiş bulunmaktadır.

Ceza Kanunu tasarısında ise ölüm cezası tamamen kaldırılmıştır. Bu cezanın alternatifi olarak “Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası öngörülmüştür. Tasarıdaki ölüm cezalarının kaldırılması, çağdaş bir anlayışı yansıtmaktadır.

1997'de yapılan bir araştırmaya göre, 49 dava dosyasından dolayı 69 kişi hakkında verilen idam cezası, TBMM'de beklemektedir. 2000 yılında PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'a verilen idam cezası da TBMM'ye sevk edilmek üzere, Başbakanlık'ta bekletilmektedir. 1984 yılından beri İlyas Has ve Hıdır Aslan adlı suçluların idam cezasının infazının ardından, dosyası T.B.M.M'de bekleyen hiçbir suçlunun idamının infazına karar verilmemiştir.

İnsan hakları alanında iyileştirme, ancak bu temel insan hakkının doğru düzenlenmesi ve başta devlet olmak üzere tüm yurttaşlarca korunmasından sonra gerçekleşebilecektir.

Bunu gerçekleştirmek, bütün vatandaşların ama öncelikle biz hukukçuların çabasını ve sorumluluğunu gerektirir.

⁽⁴⁾ a.g.e sayfa 259

3- Yasalarımızda Ölüm Cezası⁽⁵⁾

1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nda ölüm cezası bulunmamasına rağmen, 1926 tarihli T.C.K. başta “**devletin şahsiyetine karşı olan suçlar**” olmak üzere, bir çok suç için ölüm cezası öngörmüştür. Devletin ülkesi ve egemenliğine karşı cürümler (madde 125), vatandaşın devlete karşı harbe katılması (madde 126), asker toplama ve hasmane hareketlerde bulunma (madde 128), Anayasa'ya karşı işlenen suçlar (madde 146), Cumhurbaşkanı'na suikast (madde 156), yalan tanıklık (madde 286), gerçeğe aykırı bilirkişilik (madde 290), şahsa karşı cürümlerden adam öldürme (madde 450) gibi suçlar bakımından ölüm cezası bir müeyyide olarak öngörülmüştür.

Öte yandan Soğuk Savaş Dönemi'nin ve siyasal gerilimlerin de etkisiyle, 11 Haziran 1936 tarih ve 3038 sayılı kanun, devletin şahsiyetine karşı cürümlerden bazılarının unsurları değiştirilmiş, yabancı devletin Türkiye aleyhine harp açmasını tahrik (madde 127), askeri tesisleri tahrip (madde 131), devletin emniyetine ilişkin evrakı tahrip (madde 132), devlet güvenliğine karşı casusluk (madde 133), devletin güvenliğine ilişkin bilgiyi açıklama (madde 136), devlet güvenliği için gizli kalması gereken keşif, ihtira ve yenilikleri açıklamak (madde 138) suçları için, ölüm cezası öngörmüştür. 128, 135, ve 140. maddelerde öngörülen ölüm cezaları ağır hapis cezalarına çevrilmiştir.

03 Aralık 1981 tarih ve 5844 sayılı kanunla, devlet düzenini sınıf esasına dayandırmak amacıyla örgütlenme (madde 141) suçu için; 09 Temmuz 1953 tarih ve 6123 sayılı kanunla uyuşturucu ticareti (madde 403, 406, 407), mevsuf ırza geçmeler (madde 418), mevsuf kız kaçırmalar (madde 439) için ölüm cezası öngörülmüştür. 28 Ekim 1971 gün ve 1490 sayılı kanun adam kaldırma suçu için ölüm cezasını öngörmüştür.

Ancak 21 Kasım 1990 tarih ve 3679 sayılı kanun, bu tarihe kadar hakkında idam cezası öngörülmüş bulunan 13 suçun cezasını ağır hapse çevirmiş; (madde 132/son ,138/2 , 141/1, 152, 217/1, 285/5, 286/3 , 403/ bent5 paragraf 3, bent 6, bent7 paragraf 1, 406/2, 407/2 , 418/1, 439,499/2), cezaların içtimai ve tekerrür halinde (madde 70, 82/son) idam cezasını ortadan kaldırmıştır. (Bu suçlardan TCY'nın 141. maddesi, 12.04.1991 tarihli TMY'nın 23. maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.)

Türk Ceza Kanunu 11. maddesinde cürümlere mahsus cezalar sayılırken idam cezası da sayılmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nda mevsuf adam öldürmeye ilişkin 450. madde bir yana bırakılırsa , sadece devletin şahsiyetine ilişkin 12 suçtan dolayı idam cezası öngörülmüştür. (madde 125, 126,127, 129, 131, 133,136, 137, 146, 147, 149, 156)

Türk Ceza Kanunu'ndan başka 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nda , 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkındaki Kanun' da ve 6831 sayılı Orman Kanunu'nda ölüm cezası yer almaktadır.

Askeri Ceza Kanunu'nda toplam 23 maddede ölüm cezası öngörülmüştür.

⁽⁵⁾ Prof. Dr. Doğan Soyarslan; Ölüm Cezası

G- ÖLÜM CEZASININ İNFAZI

Ölüm cezasının infazına geçmeden önce hatırlatılması gereken en önemli husus, Türkiye’de 1984 yılından bu yana ölüm cezasının infaz edilmediğidir. Geçmişte özellikle ihtilal sonrası olağanüstü dönemlerde, ölüm cezasının daha fazla infaz edildiği dikkat çekmektedir. 1960’ta 13, 1961’de 18, 1962’de 22 ,1972’de 3 ,1980’de 6 , 1981’de 10 , 1982’de 10 , 1983’te 9, 1984’te 2 kişinin idam cezaları infaz edilmiştir.

Geçmiş dönemler istatistikleri ile karşılaştırıldığında, ölüm cezasına mahkumiyet sayılarının azaldığı görülmekte; hakimler kamu vicdanını da dikkate alarak takdiri indirim nedenlerini daha çok uygulamaktadırlar. 1986’da 11 , 1987’de 38 , 1988’de 16....1996’da 9 , 1997’de 11, 1998’de 14 , 1999’da 1 kişi idama mahkum olmuştur.

T.B.M.M., 1922 yılından bu yana , Menemen ve Dersim Olayları’nın ardından idam edilenler dışında , aralarında 13 milletvekilinin de bulunduğu 532 kişi hakkında verilen idam cezasını onaylamıştır.

Anayasa’ nın 87. maddesine göre ölüm cezalarının infazına T.B.M.M tarafından karar verilir. 87. maddede T.B.M.M.’nin görev ve yetkileri sayılırken **“mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesi”** de ifade edilmiştir. Bu hüküm, Batı mevzuatıyla çelişen bir nitelik arz etmektedir. Kanun yapan- yasama yetkisini kullanan Meclisin aynı zamanda bir cezanın infaz edilip edilmemesine karar vermesi, kuvvetler ayrılığı ilkesi ile çelişen bir durumdur. Doktrinde idam cezasının infazına karar verme yetkisinin yasama organında değil de, kamu vicdanını daha çok temsil eden Cumhurbaşkanı’nda olması gerektiğini savunan hukuk adamları olmuştur.

Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanunu’nun 19. maddesine göre idam cezası onaylanmayan hükümlüler 30 yıl sonra şartlı tahliye olacaklardır. Bunun anlamı, bir mahkumun 30 yıl idam edilip edilemeyeceği endişesi ile beklemesidir ki; bu durum ceza adaleti ile bağdaşmayacağı gibi gayri- insani bir nitelik de arz etmektedir.

Türk mevzuatına göre idam cezası Yargıtay’ın onayından sonra Adalet Bakanlığı’na, oradan da Bakanlar Kurulu’na gelir. Bakanlar Kurulu konu hakkında bir kanun tasarısı hazırlayarak Meclis Başkanlığı’na sunar. Başkanlık Adalet Komisyonu’na havale eder. İç tüzük hükümlerine göre Komisyon konuyu 45 gün içerisinde değerlendirir. Eğer Adalet Komisyonu 45 gün içerisinde konuyu öncelikle görüşmezse, konu doğrudan Meclis Genel Kurulu’nda görüşülebilir. (T.B.M.M İç Tüzük 37. madde)

Meclisin idam cezasını yerine getirme kararı, hukuki niteliği itibariyle bir kanundur. Cumhurbaşkanı’nın onayı ve kanunun Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra gereği yerine getirilir. Cumhurbaşkanı kanunu onaylamayıp geri gönderme hakkına sahiptir. Eğer T.B.M.M kanunu tekrar kabul ederse, Cumhurbaşkanı kanunu onaylamak mecburiyetindedir.

Elbette, idam cezasının infazına ilişkin onay kanunu, Anayasa Mahkemesi’nin hukuki denetimine tabidir. Geçmişte bir onay kanunu usul ve şekil yönünden Anayasa’ ya aykırı bulunarak, iptal edilmiştir.

Ölüm cezası, asılmak suretiyle gizli şekilde yerine getirilir. Hükümlünün mensubu olduğu

din ve mezhebin özel günlerinde idam cezasının infazı gerçekleştirilmez. Gebe kadınlar doğurmadıkça, akıl hastaları iyileşmedikçe, haklarındaki ölüm cezası infaz olunamaz. (C.İ.K. 2. madde) Askeri suçlardan dolayı asker kişiler hakkında verilen ölüm cezalarının infazı, kendi kanun ve tüzüklerine göre olabilir.

Resmi olmayan verilere göre; 2001 yılı itibariyle T.B.M.M. Adalet Komisyonu'nda ölüm cezası nedeniyle bekleyen dosya sayısı 59, bu dosyalara bağlı ölüm cezasının infazını bekleyen hükümlü sayısı 113 kişidir. Bunlardan 29'u T.C.K. 125. maddeden , 41'i T.C.K. 146. maddeden , 43'ü ise adi suçlardan hükümlüdür.

H-ÜLKELERE GÖRE ÖLÜM CEZASI⁽⁶⁾

1-ÖLÜM CEZASINI TÜM SUÇLAR İÇİN KALDIRAN ÜLKELER:

YASALARI HIÇ BİR SUÇ İÇİN ÖLÜM CEZASINI ÖNGÖRMİYEN ÜLKELER:

Almanya, Andora, Angola, Avusturya, Avustralya, Azerbaycan, Belçika , Bulgaristan, Cıbuti, Çek Cumhuriyeti, Kamboçya, Kanada, Kolombiya, Cape Vede, Kostarika, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti , Doğu Timor, Ekvador, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Gine-Besse , Haiti, Hırvatistan, Hollanda, Honduras, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Kribati, Lichtenstein, Litvanya, Lüksemburg, Makedonya, Malta, Marshall Adaları, Moldova, Monaco, Mozambik, Kolombiya, Namibya, Nepal, Yeni Zellanda ,Nikaragua, Norveç , Palau, Panama, Paraguay, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, Seyşel Adaları, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Solomon Adaları, Güney Afrika İngiltere, İspanya, İsveç ,İsviçre, Türkmenistan, Ukrayna , Uruguay, Vanuatu, Vatikan, Venezuela

2-ÖLÜM CEZASINI SADECE ADLİ SUÇLAR İÇİN KALDIRAN ÜLKELER:

Yasalarında askeri yasa uyarınca ya da istisnai koşullarda işlenmiş suçlar gibi sadece istisnai suçlar için idam cezasını öngören ülkeler:

Arnavutluk, Arjantin, Bolivya, Bosna Hersek, Brezilya, Şili, Cook Adaları, Kıbrıs Rum Kesimi, El Salvador, Fiji, Yunanistan, İsrail, Litvanya, Meksika, Peru.

⁽⁶⁾ Ülkelere göre ölüm cezasına ilkin bu liste İzmir Barosu tarafından hazırlanan "İdam" adlı bültenden alınmıştır.

3-ÖLÜM CEZASINI PRATİKTE KALDIRAN ÜLKELER:

Ölüm cezasını cinayet gibi adli suçlar için saklı tutan fakat son 10 yıldan bu yana hiçbir infaz gerçekleşmediği ve uygulamada infaza yönelik bir politika sürdürülemeyeceğine inanıldığı için ölüm cezasını pratikte kaldırmış olarak değerlendirilen ülkeler: (Bu listede aynı zamanda ölüm cezasını uygulamayacağını uluslararası bir taahhülle belirtmiş olan ülkeleri de içerir.)

Bhutan, Brunei Sultanlığı, Burkina Faso, Kongo, Gambia, Granada, Madagaskar, Maldiv Adaları, Mali, Nauru, Nijer, Papua Yeni Gine, Rusya Federasyonu, Samoa, Senegal, Sri Lanka, Surinam, Togo, Türkiye, Yugoslavya

4-ÖLÜM CEZASINI KALDIRMAYAN ÜLKELER:

Ölüm cezasını adli suçlar için yasalarında tutan ülkeler:

Bu ülkelerin hem yasalarında ölüm cezası mevcuttur, hem de bu cezaya çarptırılan hükümlülerin cezaları çeşitli yöntemlerle infaz edilmektedir.

Afganistan, A.B.D., Antigua ve Barbuda, Ermenistan, Bahamalar, Bahreyn, Bangladeş, Barbados, Belarus , Belize, Birleşik Arap Emirlikleri, Bostwana, Burundi, Cezayir, Çad, Dominik, Ekvador Ginesi, Eritre , Etiyopya, Filistin Özerk Devleti, Filipinler, Gabon, Gana, Guatemala, Gine, Guyana, Hindistan, Endonezya, İran , Irak, Jamaika, Japonya, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kenya, Kongo Dem. Cumhuriyeti, Küba, Kore (Güney), Kore (Kuzey) Kuveyt, Kırgızistan, Laos, Lübnan, Liberya, Malawi, Libya, Malezya, Mısır, Moritanya, Moğolistan, Fas, Mynmar, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Ruanda, Suudi Arabistan, Sierra Leone, Singapur, Somali, Sudan, Suriye, Swaziland, Uganda, Umman, Ürdün, Tayvan, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Trinidad Tobago, Tunus, Vietnam , Zambiya, Zimbabve.

I-AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINA GÖRE YAŞAM HAKKI

a- Mahkemenin Yaşam Hakkına İlişkin Yorumu

Sözleşmenin 2. maddesi yalnızca yaşam hakkının güvence altına almamakta, aynı zamanda öldürmenin meşru sayıldığı halleri de ifade etmektedir. Barış zamanında 15. madde ile birlikte yorumlanmak suretiyle Sözleşme'nin 2. maddesine istisna getirilemez. 3. madde ile birlikte 2. madde demokratik toplumların temel niteliğidir. Mahkeme vermiş olduğu kararlarda 2. maddenin dar yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. (**Salman- Türkiye Kararı 26. 06. 2000**)

Yaşam hakkının koruma altına alınması gerekmele, taraf devletler için doğan yükümlülüklerden birincisi **"öldürme yasağıdır"**. Sözleşme'deki ifadesiyle yasanın öngördüğü ölüm cezasının infazı dışında hiç kimse kasten öldürülemez. Bu yükümlülük devletin üslendiği **"negatif yükümlülük"** tür.

Devletin **"pozitif yükümü"** ise, mahkeme içtihatlarına göre, devletin kendi yetki alanındaki kişilerin hayat hakkını korumasıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin pek çok kararında ısrarla vurguladığı gibi, Sözleşme'de yer alan haklar teorik değil, gerçek ve fiilen var olan haklar olduğu için, devlet önce öldürme yükümünü yerine getirecek; ardından da kişinin hayatını ölümle sonuçlanabilecek saldırı yahut eylemlere karşı korumak için gerekli önlemleri alacaktır. (**Naddaf /Almanya kararı**)

Bireyin teröristler tarafından öldürülmüş olması da, devletin hayatı koruma yükümlülüğüne istisna teşkil etmez. (**Komisyon Kararı X/ İrlanda 28.02.1983**)

Devlet, ciddi ölüm tehdidi altında bulunan kişiyi kendi imkanları dahilinde korumaya almalı, adam öldürme fiilini suç haline getirerek bu suçun işlenmesi halinde failin bulunması için gerekli soruşturmaları yapmalıdır. (**devletin etkili ve yeterli soruşturma yapması yükümlülüğü**) Devlet bu yükümlülüğü failin yalnızca devlet görevlileri olduğu durumlarda değil, her halde olduğu ifade edilmiştir. (**Tanrikulu / Türkiye, Demiray/ Türkiye, Mc Cann/ İngiltere ...**)

Güncel bir konu olması nedeniyle değinilmesi gereken önemli hususlardan biri de, devletin af çıkarmak suretiyle suçların kovuşturulmasından ve failerin cezalandırmasından vazgeçtiği durumlara ilişkin olarak mahkemenin yaptığı yorum; affın genel bir pratik haline getirilmemek, birey haklarını zedelememek kaydıyla Sözleşme'nin 2. maddesine aykırılık teşkil etmeyeceği yönündedir.

b - Mahkemenin Ölüm Cezası Hakkında Yorumu

Sözleşme'nin yaşam hakkına getirdiği en önemli istisna olan ölüm cezası hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin somut olaylar karşısında yaptığı değerlendirmelere göre;

Mahkeme, **Soering/ İngiltere davasına** dair bir kararda, **"ölüm cezasının adalet konusundaki bölgesel normlara uygun düşmediği"** şeklinde Batı Avrupa hukuk sistemindeki ortak varsayımına atıfta bulunarak, bu anlayışın 6. Protokolle somutlaştığına işaret etmiştir. Bugün gerek Avrupa Konseyi'nde, gerekse Avrupa Birliği camiasında ölüm cezasından arındırılmış bir Avrupa düşüncesi hakimdir. Avrupa devletleri istisnaen ölüm cezasına izin veren bu hükmün hali hazır durumda Protokollerle somutlaşan anlayış çerçevesinde zımnen ilga edildiği kanaatindedir.

Söz konusu istisnanın geçerliliği bazı koşullara bağlanmış ve bu koşullar Mahkeme' nin kararlarıyla somutlaşmıştır.

Devletler hangi suçlara ölüm cezası verilebileceğini takdir konusunda mutlak bir yetkiye sahipken, öte yandan bu cezayı öngörürken suç ve cezalar arasındaki orantıya dikkat etmek, bu cezayı en ağır suçlara öngörmek mecburiyetindedirler. Suç ve cezanın dengesizliği yerine göre 2. madde ihlaline yol açabileceği gibi, 3. madde ihlaline de yol açabilir. (**Bkz. mutatis mutandis Divan Kararı Tolstoy Miloslavsky / İngiltere 13.07.1995**)

1- Ölüm Cezasına dair mahkeme kararının 6. madde hükmüne aykırı olmaması, yani yargılamanın adil yapılması gerekir.

2- Keza 6. madde yanında yargılamanın Sözleşme' nin diğer maddelerine de aykırılık teşkil etmemesi gerekir.

3- Hükmün temyiz incelmesi uzun sürmemeli, ölüm koridorundaki hayat şartları ve cezanın infazının da Sözleşme maddelerini ihlal etmemesi gerekir.

(**keza Bkz. Komisyon Kararı Kirkwood /İngiltere No: 10479/ 83 12.03.1984**)

1- YAŞAM HAKKINA İLİŞKİN A.İ.H.M. KARARLARI VE İSTATİSTİKİ BİLGİLER⁽⁷⁾

1- 31 OCAK 2001 tarihi itibariyle Türkiye aleyhine A.İ.H.M' ye yapılan bireysel başvuru sayısı, 2600' den fazladır.

2- Yapılan bireysel başvurulardan 200' ü aşkını yaşam hakkı ihlali ile (A.İ.H.S 2. madde) ilgilidir.

3- 1999 yılında yaşam hakkı ihlali ile ilgili yapılan başvuru sayısı 41 olmasına rağmen, 2000 yılında bu rakam 27' ye düşmüştür.

4- 1 Ocak - 31 Aralık 2000 döneminde Türkiye ile ilgili verilen 39 kararın 9' u yaşam hakkı ihlali ile ilgili olmasına karşın sözleşmecî diğer devletler aleyhine yapılan başvurular ise genellikle yargılamanın uzun sürmesi ile ilgilidir.

5- Adalet Bakanlığı verilerine göre, 1 Ağustos 2000 tarihi itibariyle A.İ.H.M.' ye Türkiye aleyhine yapılan başvuruların konularına göre dağılımında yaşam hakkı ihlali 134 başvuru sayısı ile 4. sıradadır.

6- A.İ.H.M. yaşam hakkı ihlali ile ilgili **Kaymaz- Türkiye No: 37053 , 16 Mart 2000** başvurusunu hükümete iletme prosedürünü başlatmadan kabul edilemez bulmuştur.

7- Ölüm ile ilgili kararlarında mahkeme genelde **"aşırı güç kullanımı neticesinde ölüm"** ve **"etkili ve yeterli soruşturma yapılmadığından"** yaşam hakkının ihlal edildiği (A.İ.H.S 2. madde) sonucuna varmıştır.

8- Mahkeme ihlalin sorumlusunun hangi ulusal otorite olduğunu önemsemeden **"yapma"** **"yapmama"** veya **"ihmal etme"** edimlerini dikkate alarak **adil karşılık (tazminat)** kararları vermiştir. Ölüm söz konusu olduğunda **"destekten yoksun kalma"** unsuru dikkate alınmaktadır. Ölenin yakınlarının yaşadığı **"elem"** ve **"ızdırıp"** tan doğan manevi zararın karşılanması bakımından önemli bir unsurdur.

⁽⁷⁾ A.İ.H.M' nin vermiş olduğu kararlara ilişkin özet bilgiler ve istatistikler İstanbul Barosu tarafından yayınlanan, Osman Doğru ve Atilla Nalbant tarafından yazılan " AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ VE TÜRKİYE KARAR ÖZETLERİ (1995-2000)" adlı eserden ve T.C. Adalet Bakanlığı web sitesinden aynen alınmıştır.

J- A.İ.H.M NİN TÜRKİYE ALEYHİNE YAŞAM HAKKI İHLALLERİNE İLİŞKİN VERDİĞİ KARAR ÖRNEKLERİ

1-KAYA- TÜRKİYE 19.02.1998 NO: 22729/93 ÇATIŞMADA KASDEN ÖLDÜRME

Devlet tarafından ulusal düzeyde yeterli ve etkili soruşturma yapılmaması nedeniyle, “Yaşam hakkı ihlali” (Sözleşmenin 2. maddesi) kabul edilmiştir.

2-GÜLEÇ- TÜRKİYE 27.07.1998 NO: 21593/93 BARIŞCI OLMAYAN GÖSTERİ SIRASINDA ÖLDÜRME

A- Devletin orantısız güç kullanımı nedeniyle ölüme sebep olması

B- Olayda etkili ve yeterli bir soruşturma yapılmadığı için, yaşam hakkının ihlali edildiği sonucuna varılmıştır.

3-ERĞİ -TÜRKİYE 28.07. 1998 NO: 23818/94 ÇATIŞMADA SİVİL ÖLDÜRME

A-Operasyonun planlanması ve yürütümü sırasında kusur nedeniyle,

B- Devletin etkili ve yeterli soruşturma yapmaması nedeniyle, yaşam hakkının ihlal edildiği kararına varılmıştır.

4-YAŞA- TÜRKİYE 02.09.1998 NO: 22495/93 FAİLİ MEÇHUL ÖLDÜRME

Devlet tarafından etkili ve yeterli soruşturma yapılmadığından, yaşam hakkının ihlal edildiği yargısına ulaşılmıştır.

5-OĞUR- TÜRKİYE 20.05.1999 NO: 21594/93 UYARI ATEŞİ İLE ÖLDÜRME

A-Devletin orantısız güç kullanımı nedeniyle yaşam hakkının ihlali,

B-Devlet tarafından etkili bir soruşturma yapılmadığından yaşam hakkının ihlali gerekçesi kabul edilmiştir.

6-ÇAKICI-TÜRKİYE 08.07.1999 NO: 23657/94 GÖZALTINDA KAYIP

A- Devletin ölüm nedeniyle sorumluluğu,

B- Devlet tarafından etkili ve yeterli soruşturma yapılmamış olmasından dolayı, yaşam hakkının ihlali kararı verilmiştir.

7-TANRIKULU- TÜRKİYE 08.07.1999 NO: 23763/94 FAİLİ MEÇHUL ÖLDÜRME

Devlet tarafından etkili ve yeterli soruşturma yapılmaması nedeniyle yaşam hakkının ihlali kararı verilmiştir.

8-MAHMUT KAYA-TÜRKİYE 28.03.2000 NO: 22535/93 FAİLİ MEÇHUL ÖLDÜRME

A-Yetkililerin gereken makul tedbirleri almaması nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiği,

B-Devlet tarafından soruşturmanın yeterli ve etkili yapılmamasından dolayı yaşam hakkının ihlal edildiği kanaatine varılmıştır.

9-KILIÇ- TÜRKİYE 28.03.2000 NO: 22492/93 FAİLİ MEÇHUL ÖLDÜRME

A- Devlet tarafından makul tedbirlerin alınmaması,

B-Yetkililerin etkili bir soruşturma yapmaması nedeniyle, yaşam hakkının ihlal edildiği yargısına ulaşılmıştır.

Genel Değerlendirme:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yaşam hakkı ihlaline ilişkin olarak Türkiye aleyhine vermiş olduğu kararlarda, ağırlıklı olarak “devletin orantısız güç kullanması neticesi ölüme sebebiyet vermesi” , “devletin etkili ve yeterli bir soruşturma yürütmemesi” , “devletin dar kapsamlı ve kısa bir soruşturma yürütmesi neticesi soruşturmanın yetersizliği”, “ devlet yetkililerinin makul tedbirleri almaması” gerekçelerine dayanmıştır.

Mahkeme,adam öldürme fiilinin işlendiği durumlarda devletin ciddi bir soruşturma ile suç faillerini tespit ve gerekli müeyyidenin uygulanmasını, tüm imkanlarını kullanarak sağlama çalışması yükümünün Sözleşme'nin 1. maddesinden çıktığını belirttikten sonra ; bu yükümün yalnızca öldürme fiilinin resmi görevliler tarafından işlenmiş olabileceği ihtimalinin bulunduğu durumlarda değil, fakat 2. maddenin çığnendiği şüphesinin mevcut olduğu her durumda geçerli olduğunu belirtmiştir. (Tanrikulu- Türkiye Kararı, Demiray-Türkiye Kararı, Mc Cann-İngiltere Kararı, Kaya-Türkiye Kararı)

Mahkeme 2. madde ile ilgili pek çok kararında belirttiği gibi,Sözleşme'nin 2. maddesi sözleşen taraflar “...kendi yetki alanlarındaki herkese Sözleşme'de belirlenen hakları ve özgürlükleri tanır.” diyen 1. madde uyarınca devlete düşen genel yükümlerle birlikte mütalaa edildiği takdirde; kuvvete başvurma sonucu vaki ölüm durumunda yeterli bir soruşturma yapmayı gerektirir. Bu mecburiyet, belirtildiği üzere adam öldürme fiilinin yalnız bir devlet görevlisi tarafından işlenmiş olması haline inhisar etmez keza ölen kişinin yakınlarının yetkililere şikayette bulunup bulunmamaları da önem taşımaz. Yetkililerin ölüm olayından haberdar olmaları, 2. maddeden kaynaklanan yükümü ipso facto harekete geçirecek ve devletin etkili ve yeterli bir soruşturma yapması gereğini ortaya koyacaktır.

2.maddeden doğan devletin yükümlüğünün kapsamında devletin bireylerin yaşamını korumak hususundaki “makul tedbirleri alması gereği” de yer almaktadır.

K- SON DÖNEMDE A.İ.H.M.'NİN UYGULAMALARI VE TÜRKİYE⁽⁸⁾

Ankara Barosu İnsan Hakları Komisyonu'nun 20 Mayıs 2002'de düzenlediği seminerin konusu Av. Sezgin Tanrikulu'ydu. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru konusunda hayli deneyimli olan meslektaşımızın, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulaması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Dava Açma Pratikleri” konulu seminerde aktardığı birkaç

⁽⁸⁾“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulaması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Dava Açma Pratikleri” seminerinden derlemedir.

pratik bilginin, meslektaşlarımıza yararlı olacağını düşünüyorum.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan Bireysel Başvurularda dikkat edilmesi gereken en önemli konu, yapılan başvuruların her yönden eksiksiz olmasıdır. Mahkeme, eksik başvuru halinde bu başvuruları geçmişte geçici kayda almakta ve eksikliklerin tamamlanması için 6 haftalık süre vermekte iken, mahkemenin yeni eğilimi, başvurunun eksikliği durumunda başvurunun reddi yönündedir. Yaşam hakkının ihlali nedeniyle başvuruda bulunan mağdur yakını/yakınları ve vekilleri, yaşam hakkının ihlaline yol açan olayları kronolojik bir biçimde, bir mantık çerçevesi içerisinde, her türlü siyasi mülahazadan uzak durarak sıralamalıdır. Bu başvurunun geçerliliği için şarttır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir "**ıçtihat mahkemesi**" niteliğinde olduğu için, mahkeme gerek Sözleşmenin, gerekse Sözleşmelere ek Protokollerin uygulanması bakımından yeknesaklık sağlama gayreti içerisindedir...

Yaşam hakkının ihlalden doğan tazminat taleplerinin karşılanması bakımından da bir standart oluşturulmaktadır.

Öncelikle, maddi tazminat talepleri bakımından, yaşam hakkı ihlallerinde müteveffanın yaşı, bakmakla yükümlü olduğu kişiler dikkate alınmaktadır. Belirtilmelidir ki; tazminat taleplerinde miktar şart değildir. Yaşam hakkı ihlallerinde, bu hakkı ihlal eden devlet, genellikle en az 30.000 Sterlin tazminata mahkum olmaktadır.

Unutulmamalıdır ki; mahkeme hiçbir zaman soyut ve muhtemel zarara hükmetmemekte, somut zararın ne düzeyde olduğunu aramaktadır. Elbette, her başvurucu sözleşmede yer alan haklardan hangisinin ihlal edildiğini ve neden mağduriyetine yol açıldığını başvurusunda belirtmelidir.

Ülkemiz, özellikle son zamanlarda yayınlamış olduğu deklarasyonla, yaşam hakkı konusunda "**dostane çözüm yolu**"na gitmekte ve bu ihlalleri kabul ederek tazminat ödemeyi taahhüt etmektedir. Geçmişte "*böyle bir ihlal yoktur, böyle bir olay yaşanmamıştır*" şeklinde yapılan savunmaların inandırıcılığını yitirmesi karşısında, artık yaşanan hak ihlalleri, saygın bir devlete yakışan bir biçimde kabul edilerek, demokratik bir devletin her tür hakkın koruyucusu olması gerektiği anlayışına yaklaşılmaktadır.

Dostane çözüm yoluna, başvurunun her aşamasında başvurulabilir.

Türkiye'nin mahkum olması halinde hükmedilen tazminat, açılacak bir banka hesap numarasına yatırılmaktadır. Bu görevi Dışişleri Bakanlığı'nın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının icrasıyla sorumlu birimi yapmaktadır. Başvurucunun avukatının hesabına yatırılacak olan bu paranın çekilebilmesi için, Dışişleri Bakanlığı, yeni tarihli bir vekaletname istemektedir.

**L- AİHM'İN YAŞAMA HAKKINA İLİŞKİN MC CANN/İNGİLTERE
KARARININ GENİŞ ÖZETİ ⁽⁹⁾**

MCCANN VE DİĞERLERİ - BİRLEŞİK KRALLIK

27.09.1995, Seri A, No. 324

Başkan: R.Ryssdal, **Yargıçlar:** R.Bernahart, Thor Vilhjalmsson, F. Gölcüklü, C. Russo, A. Spielmann, N. Valticos., E. Palm, R. Pekkanen, J.M. Morenilla, Sir John Freeland, A.B. Baka, M.A. Lopes Rocha, G. Mifsud Bonnici, J. Makareczyk, B.Repik, P. Jambrek, P. Küris, U. Lohmus

“Cebelitarık'ta bombalı terör eylemi planlayan üç IRA üyesinin gözetimine alınması operasyonunda, İngiliz SAS askerleri tarafından öldürülmeleri”

Yaşama hakkı [md.2]: i) bu maddenin öldürme yetkisi vermediği, fakat kullanılması mutlakla gerekli olan bir gücün kullanılması sonucu meydana gelen ölümlerin bu maddeye göre hukuka uygun sayılabileceği

ii) olayda yaşama hakkına "**hukuka aykırı şiddete karşı savunma**" gerekçesiyle müdahalede bulunması

iii) iç hukukta yaşama hakkını koruyan hükümlerin Sözleşmenin 2. Maddesindeki standartlara uygunluğu

iv) terör zanlılarının tasarlanarak öldürüldüklerinin kanıtlanamadığı

v) operasyonun icrasında kendilerine verilen bilgilere göre hareket eden ve zanlıları öldüren askerlerin davranışlarında maddeye aykırılık bulunmadığı

vi) operasyonun planlanması ve kontrolü zanlıların Cebelitarık'a girmelerine izin verilmesi, istihbari bilgilerin farklı biçimde değerlendirilmesine yeterli zamanın ayrılmaması ve askerlerin refleks olarak öldürüncüye kadar ateş etme konusunda eğitilmiş olmaları nedeniyle, yetkililerin kusurlu olmaları ve olayda hukuka aykırı öldürme bulunduğu gerekçesiyle, Sözleşmenin 2. Maddesinin ihlal edilmiş olması

Adil karşılık [md. 50] zanlıların terör eylemi planladıkları göz önünde tutularak maddi ve manevi zarar taleplerinin reddedilmesi; ödeme ve masraflar konusunda talep edilen miktardan verilen adli yardım düşülerek kalan miktarın ödenmesine.

...

⁽⁹⁾ Bu karar, mahkemenin yaşama hakkını nasıl değerlendirdiği yanında, karara ulaşırken gözönünde bulundurduğu hukuki kriterleri görmek açısından da son derece önemlidir. (O.T). Kararın geniş özeti Yard. Doç. Dr. Osman Doğru tarafından yazılan “İnsan Hakları Avrupa İçtihatları” adlı eserden alınmıştır.

KOMİSYONDAKİ YARGILAMA

141. Başvurucular 14 Ağustos 1991 tarihinde Komisyona başvurmuşlardır (No. 18984/91). Başvurucular, Daniel McCann, Mairead Farrell ve Sean Savage'nin SAS (Özel Hava Hizmetleri) mensupları tarafından öldürülmelerinin, Sözleşmenin 2. Maddesini ihlal ettiğini ileri sürmüşlerdir.

142. Komisyon 3 Eylül 1993'de başvurucuların şikayetlerini "kabuledilebilir" bulmuştur. Maddeye aykırılık bulunmadığına dair görüşünü açıklamıştır.

MAHKEMEYE NİHAİ SUNUŞULAR

143. Hükümet, başvuruların konusu olan yaşamdan yoksun bırakma olaylarını, Cebelitarık'taki insanların hukuka aykırı şiddete karşı korunması için gerekenden kesinlikle fazla olmayan bir gücün kullanılması sonucu meydana gelmesi nedeniyle, Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. fıkrasının (a) bendine göre meşru olduğunu ileri sürmüş, ve Mahkemenin öldürülen her üç kişi bakımından Sözleşmeye aykırılık bulunmadığını tespitini talep etmiştir.

144. Başvurucular, operasyonun planlama ve icrasının her türlü kuşkunun ötesinde Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. fıkrasına uygun olduğunu Hükümetin gösteremediğini, bu nedenle öldürmelerin bu hüküm bakımından mutlaka gerekli olmadığını ileri sürmüşlerdir.

KARAR

1. Sözleşmenin 2. Maddesinin ihlali iddiası;

145. Başvurucular, Bay McCann, Bayan Farrell ve Bay Savage'nin güvenlik güçleri tarafından öldürülmelerinin, Sözleşmenin 2. Maddesine bir ihlal oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Sözleşmenin 2. Maddesi şöyledir:

1. Her bireyin yaşama hakkı hukuk tarafından korunur, Kanunun ölüm cezası öngördüğü bir suç nedeniyle mahkemenin verdiği ölüm cezasının infazı dışında hiç kimse yaşama hakkından kasten yoksun bırakılamaz.

2. Yaşamdan yoksun bırakma aşağıdaki hallerde kullanılması mutlaka gerekli bir gücün sonucu olarak meydana gelmişse, bu maddeye aykırı sayılmaz:

(a) hukuka aykırı şiddette karşı savunma;

(b) hukuka uygun bir gözaltına alma kararını gerçekleştirme veya hukuka uygun olarak tutulan bir kişinin kaçmasını önleme;

(c) kargaşa veya ayaklanmayı hukuka uygun olarak bastırma

A.2. Maddenin Yorumlanması

1. Genel Yaklaşım

146. Mahkeme 2. Maddeyi yorumlarken kendisine rehberlik edecek olan şey, Sözleşmenin

her bir bireyin korunmasını amaçlayan bir belge olması ve hükümlerini bu korumayı pratik ve etkili kılacak bir biçimde yorumlamayı ve uygulanmayı gerektirmesidir.

147. Yaşamı güvence altına almakla kalmayıp, yaşamdan yoksun bırakmanın haklı görülebi-
lecek hallerini de düzenleyen 2.Maddenin 15.Maddedeki yükümlülük azaltma kapsamına girme-
mesi, onu barış zamanında gerçekten Sözleşmenin en temel hükümlerinden biri durumuna getir-
diği de akılda tutulmalıdır. 2.Madde, Sözleşmenin 3.Maddesi ile birlikte, Avrupa Konseyi'ni
oluşturan demokratik toplumların temel değerlerinden birini de kutsallaştırmaktadır. Bu neden-
le, 2.Maddenin hükümleri tam anlamıyla yorumlanmalıdır.

148. Mahkeme, 2.fıkra da tarif edilen istisnaların kasten öldürmeye kadar uzandığını, ancak
münhasıran bununla ilgili olmadığını kabul etmektedir. Komisyonun da işaret ettiği gibi, 2.Mad-
de bir bütün olarak okunduğunda, 2. fıkranın esasen bir kimseyi kasten öldürülmeye izin verilen
durumları tanımladığı değil, fakat istenmediği halde yaşamdan yoksun bırakma sonucunu doğu-
rabilecek "zor kullanma" hallerini belirttiği görülür. Yine zor kullanma, (a), (b) ve (c) bendlerin-
de belirtilen amaçlardan birini gerçekleştirmek için "**kesinlikle gereken**" den fazla olmamalıdır.

150. Mahkeme, bu hükmü demokratik toplumdaki önemine uygun olarak değerlendirirken,
bilhassa öldürme amaçlı açık bir zor kullanma halinde sadece fiilen zor kullanmış; devlet görev-
lilerin eylemlerini değil, ayrıca bu eylemlerin planlanması ve denetlenmesi konuları da dahil ey-
lemi çevreleyen tüm koşulları dikkate alarak, yaşamdan yoksun bırakma olayını çok yakından ve
dikkatli bir incelemeye tabi tutulmalıdır.

2. 2. Maddenin 1.fıkrasındaki yaşamı koruma yükümlülüğü

(a) Ulusal hukukun ve uygulamanın 2. Maddeki standartlara uygunluğu

151. Başvurucular, Sözleşmenin 2. Maddenin 1. fıkrasının yaşamı "korumak " için Devlete
pozitif bir görev yüklediğini ileri sürmüşlerdir. Ulusal hukuk, özellikle bir Devlet görevlisinin ki-
şiyi yaşamından yoksun bırakabileceği halleri sıkı sıkıya denetim altına almalı ve sınırlamalı-
dır. Devlet, ayrıca öldürmeye yönelik zor kullanılabilir operasyonlar için, zor kullanabilecek
askerlere ve operasyonların tam denetimini sağlayacak diğer görevlilere gerekli eğitim ve talima-
tı vermiş ve operasyonla ilgili bilgilendirmeyi yapmış olmalıdır.

Başvurucuların görüşüne göre, iç hukuk genel nitelikte ve muğlak olup, 2. Maddenin kesin-
likle gereklilik standardını içermemektedir. Bu durum kendiliğinden 2. Maddenin 1. fıkrasına ay-
kırılık oluşturmaktadır. İç hukukun, devlet görevlilerini 2. Maddenin 1. fıkrasının kesin standart-
larına göre eğitilmeyi gerektirmemesi de, bu hükme bir başka aykırılık oluşturur.

152. Hükümetin görüşüne katılan Komisyona göre, 2. Madde, iç hukukta tamamen aynı for-
mülasyonun gerekli olduğu biçimde yorumlanamaz. İç hukukun, Sözleşmedeki hakkı özü iti-
barıyla korunması halinde, bu maddenin şartları yerine getirilmiş olur.

153. Mahkeme Sözleşmenin,Devletleri Sözleşme hükümlerini iç hukukta içselleştirmeye (**in-
corporation**) zorlamadığını daha önce söylemiştir. Ayrıca, ulusal mevzuatın veya anayasa hü-
kümlerinin Sözleşmenin hükümlerine uygunluğunu soyut bir biçimde denetlemek, Sözleşme or-
ganlarının görevi değildir.

154. Yukarıdaki noktalar akılda tutularak, Cebelitarık Anayasasının 2. Maddesinin Sözleşme- nin 2. Maddesi ile hemen hemen ayrı olduğu; ancak yaşamdan yoksun bırakma ile sonuçlanabi- lecek güç kullanmayı meşrulaştırmak için 2. Maddenin 2. fıkrasındaki "**kesinlikle gerekli**" teri- mine karşılık "**makul olarak haklı görülebilecek**" teriminin yer aldığı not edilmelidir. Sözleş- medeki yer alan ölçülerin ilk bakışta ulusal hukuktaki standarda göre daha kesin görünmesine rağmen, standartların ulusal mahkemeler tarafından yorumlanma ve uygulanma tarzına bakıldı- ğında, her iki kavram arasında esas itibariyle önemli bir fark bulunmadığı Hükümet tarafından ile- ri sürülmüştür.

155. Mahkemenin görüşüne göre, bu sunuşun geçerliliği ne olursa olsun, bu iki standart ara- sındakii fark, sadece bu gerekçeyle 2. Maddenin 1. fıkrasına aykırılık tespiti için yeteri kadar bü- yük değildir.

156. Başvurucuların, Devlet görevlilerinin eğitim ve öğretimi ve operasyonun denetimi konu- sundaki argümanları bakımından bu davada, Mahkeme, gerçekleştirileceği düşünülen terör eyle- mine Devletin gösterdiği karşılığın orantılılığı ile ilgili olarak, 2. Maddenin 2. fıkrasına göre söz konusu noktalarda sorunlar çıktığını düşünmektedir. Bu olayda askerlere ve polisler verile- ren görev talimatını (**Rules of Engagement**), zor kullanımını düzenleyen ulusal standartlarla birlikte Sözleşmenin esasını da özenle yansıtan bir dizi kuralı içerdiğini not etmek yeterlidir.

(b) **Kovuşturma (investigative) mekanizması olarak Soruşturmanın (Inquest) yeterliliği**

157. Başvurucular ayrıca, **BM Zor ve Ateşli Silahlar Kullanma İlkeleri**'nde yer alan ilgili standarda dayanarak, Devletin, görevlilerin gerçekleştirdiği öldürmeyi ortaya çıkarmak için, ya- kınların da tam olarak katılacakları bağımsız bir yargısal usulle, etkili bir olay sonrası (**ex post facto**) araştırma usulünü sağlamış olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Başvurucular, mahkeme arkadaşları (*amici curiae*) Uluslararası Af Örgütü ve Britanyalı İrlan- dalı ve Diğerlerinin Haklarını İzleme Örgütü (*British -Irish Rights Watch and Others*) ile birlik- te yukarıdaki usuli şartların, Soruşturma usulünde kusurların birleşmesi nedeniyle yerine getiril- mediğini ileri sürmüşlerdir. Özellikle, operasyonun vurmalara yol açan her hangi bir yönüne iliş- kin bağımsız bir polis soruşturması yapılmadığını; suçun normal görüntülenme (*scene of crime*) usullerinin izlenmediğini; polis tarafından bütün görgü tanıklarının izlenip ifadelerinin alınmadı- ğını; bir "garnizon" kentinden askeriye ile yakın ilişkiler içinde bulunanlar arasından seçilen ki- şileri jüri üyesi olarak Soruşturmacının yanında yer aldığını; Kraliyet adamlarının görüntülenme- sini önlemek için Soruşturmacının jüri üyelerinin görüntülenmesine izin verilmediğini; kamu ya- rarı gerekçesiyle hükümet yetkilileri tarafından yayınlanan yazıların operasyonu her yönüyle et- kili bir biçimde incelenmesini engellediğini ileri sürmüşlerdir.

Başvurucular ayrıca, Soruşturma sürecine Kraliyet ile aynı oranda temsil edilme olanağı bu- lamadıklarını ve bu nedenle gerçeğin tespit edilmesindeki çabalarında büyük bir engelle karşılaştıklarını, çünkü adli yardım alamadıklarını ve sadece iki hukukçu ile temsil edildiklerini; balis- tik ve patalog raporları dışında, tanık ifadelerinin önceden kraliyet ve polis ve askerleri temsil eden hukukçulara sağlandığını fakat kendilerini temsil eden hukukçulara sağlanmadığını; 500-700 pound arasında bir miktara varan günlük işlemlerin tutanaklarının, fotokopi ücretini ödemek

için yeterli mali kaynağa sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

158. Hükümet ise, Soruşturmanın, Sözleşmenin 2. maddenin 1. fıkasında görülebilecek herhangi bir usuli şarttan daha fazlasını sağlayan etkili, bağımsız ve açık bir denetim mekanizması olduğunu ileri sürmüştür. Hükümet ayrıca, Mahkemenin ölüm olaylarındaki bütün soruşturmaların değerlendirilebileceği tek bir standartlar dizgesini tespit etmeye girişmesinin uygun olmayacağını belirtmiştir. Dahası, bir soruşturma ile yaşama hakkını ihlal iddiasıyla açılan bir hukuk davasını birbirinden ayırd etmek önemlidir. Son olarak, davaya katılan Britanyalı-İrlandalı ve Diğerlerinin Haklarını İzleme Örgütü'nü, BM Hukukdışı İnfazlar Hakkında Prensipleri ile, bir öldürmenin soruşturulması arasında ciddi bir fark tespit edilmesi halinde, Sözleşmenin 2. Maddesinin 1. fıkrasında bir aykırılık meydana geleceğine ilişkin iddialarının Mahkeme tarafından reddedilmesi talep edilmiştir.

159. Komisyona göre, Devletin faaliyetleri geniş, bağımsız ve oldukça açık bir denetime tabi tutulmuş ve bu suretle Sözleşmenin 2. Maddesinin amacı bakımından yeterli usuli güvenceler sağlanmıştır.

160. Mahkeme, bu davada, başvurucular hukuk davası açmak için mahkemeye ulaşma hakkını ileri sürmedikleri için, Sözleşmenin 6 ve 13. Maddelerine göre incelenmesi daha uygun olan bu hakkın, yaşamdan yoksun bırakma ile bağlantılı olarak 2. Maddenin 1. fıkrasından çıkarsanıp çıkarsanamayacağı sorunu hakkında karar vermenin gereksiz olduğunu kabul etmektedir.

161. Mahkeme Komisyon gibi, Devlet görevlilerinin öldürmeye yönelik zor kullanmalarının hukuka uygunluğunu denetlemek için hiç bir usul bulunmaması halinde, keyfi öldürmelerin genel olarak hukuken yasaklanmasının etkisiz olacağını not etmekle yetinmektedir. Sözleşmenin 2. Maddesi'ne göre yaşamı koruma yükümlülüğü, Sözleşmenin 1. Maddesindeki "Sözleşmede tanımlanan hak ve özgürlükleri kendi egemenlik alanı içinde bulunan herkes için güvence altına alma" görevi ile bağlantılı olarak okunduğunda, bir kimsenin Devlet görevlileri tarafından zor kullanılması sonucu öldürülmesi, şu ya da bu biçimde etkili olan resmi soruşturulmayı zımnen gerektirir.

162. Bununla beraber, başvurucuların hukuken temsil edildiği ve yetmiş dokuz tanığın dinlendiği duruşmalara katıldığı açık bir Soruşturma muhakemesi yapıldığından, Mahkemenin bu davada, nasıl bir soruşturmanın hangi şartlarda yapılması gerektiği konusunda karar vermesi gerekli değildir. Ayrıca, soruşturma ondokuz gün sürmüş olup, öldürmeleri çevreleyen olaylar hakkında ayrıntılı bir incelemeyi kapsadığı ciltler dolusu Soruşturma tutanaklarından bellidir. Dahası, Soruşturmacının jüriye verdiği özet de dahil tutanaklardan, başvurucular namına hareket eden avukatların anti-terör operasyonun planlama ve yürütümüne katılan asker ve polis personel de dahil önemli tanıkları çapraz olarak sorgulayabildikleri ve muhakeme sırasında diledikleri sunuşları yapabildikleri anlaşılmaktadır.

163. Yukarıdaki saptamaların ışığında Mahkeme, hem başvurucular ve hem de davaya katılanlar tarafından soruşturma muhakemesinde var olduğu iddia edilen çeşitli kusurların, öldürmeleri çevreleyen koşullar hakkında tarafsız, dikkatli ve tam bir inceleme yapılmasını esas itibariyle engellemediğini düşünmektedir.

164. Buna göre Sözleşmenin 2. Maddesinin 1. fıkrasına aykırılık bulunmamaktadır.

B. 2. Maddenin davanın esasına uygulanması

1. Delillerin değerlendirmesine ilişkin genel yaklaşım

165. Hükümet, Sözleşme organlarının, Soruşturma jürisinin kararlarıyla herhangi bir biçimde bağlı olmadığını kabul etmekle birlikte, jürinin verdiği hükümlerin (verdict) ölenlerin öldürülme biçimlerinin daha sonra incelenmesinde merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Buna göre, Jürinin verdiği hükümlerin usulsüz olduğuna ilişkin bir belirtinin bulunmaması veya bu hükümlerin bir dava mahkemesinin ulaşamayacağı türden hükümler olmaması halinde, Mahkemenin bu hükümlere esaslı bir ağırlık tanınması gerekir. Bu bağlamda jürinin, vurmaları çevreleyen koşulları değerlendirmesi için en uygun biçimde atanmıştır. Jüri üyeleri, uzun uzadıya çapraz sorgular da dahil, yetmiş dokuz tanığı ifade verilerken görmüş ve dinlemişlerdir. Jüri üyeleri bunun sağladığı avantajla, tanıkların verdikleri ifadelerin güvenilirliğini ve gerçeğe uygunluklarını değerlendirebilmişlerdir. Hükümet, jürinin ayrıca ölenleri temsil eden hukuçular da dahil, tarafların sunuşlarını da dinlediğini belirtmiştir.

166. Başvurucular ise, soruşturmanın bu olay olduğu gibi, tartışmalı öldürmelerin tam ve ayrıntılı araştırılmasının sayılamayacak kadar eksik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dahası, öldürme olayları Soruşturmada "**orantılılık**" ve "**mutlaka gereklilik**" kavramları açısından incelenmemiş, fakat daha düşük ölçüler olan "**makul zor**" ve "**makul gereklilik**" ölçüleri uygulanmıştır. Ayrıca jüri, iddia edildiği üzere operasyonun planlanmasında ihmal ve dikkatsizlik gibi konular üzerinde değil de, askerlerin sanki cezai sorumluluklarını ele alıyormuş gibi, onların ateş açtıkları sırada yaptıkları eylemler üzerinde yoğunlaşmıştır.

167. Komisyon olayı, tarafların fikirlerine ve verdikleri sunuşlara, özellikle de Soruşturma tutanaklarına dayanarak incelenmiştir. Komisyon, jürinin vardığı sonuçlarla kendini bağlı saymamıştır.

168. Mahkeme, Sözleşme düzeni içinde olayların saptanması ve doğrulanmasının (**verification**) öncelikle Komisyonun görevi olduğunu bilmektedir (Md. 28 ve 31). Buna göre Mahkeme bu alandaki yetkisini sadece istisnai durumlarda kullanacaktır. Mahkeme yine de, Komisyonun olaylara ilişkin tespitleriyle bağlı olmayıp, önündeki materyallerin ışığında kendi değerlendirmesini yapmakta serbesttir.

169. Bu davanın Mahkeme önündeki yargılamasında, ne Soruşturma, ne Hükümet, ne de başvurucular olayların Komisyon tarafından yapılan tespitlerine itiraz etmemişler, ancak bu tespitlerin esas itibariyle Sözleşmenin 2. Maddesi bakımından farklı sonuçlar çıkarmışlardır.

Mahkeme, kendi önünde yapılan sunuşlara ve Soruşturma muhakemesine bakarak, Komisyonun olaylara ilişkin yaptığı tespitleri ve yukarıda 13. paragraftan 132. paragrafa kadar özetlenen tespitleri, bu davanın temelini oluşturan olayların gerçek ve güvenilir öyküsü olduğunu kabul etmektedir.

170. Mahkeme, bu olayların Sözleşme'nin 2. Maddesi'ne göre değerlendirilmesi bakımından, Jürinin tanıkları ilk elden dinleme, davranışlarını gözleme ve onların tanıklıklarının gerçek-

lik değerleri takdir etme üstünlüğüne sahip olduğunu kabul etmektedir.

Bununla beraber, jürinin vardığı sonucun hukuka uygun öldürme kararı ile sınırlı olduğu ve her zaman olduğu gibi jürinin vardığı sonuç için gerekçe göstermediği akılda tutulmalıdır. Ayrıca Soruşturma muhakemesinin ilgi odağı ve jürinin uyguladığı ölçüler, askerlerin öldürmelerinin yukarıda belirtildiği anlamda 2. Maddenin 2. fıkrasına göre "**mutlaka gerekli**" olup olmadığı değil, fakat öldürmelerin makul olarak haklı kılınıp kılınmayacağıdır.

171. Bu ardalana karşı Mahkeme, Komisyon tarafından tespit edilen olayların Sözleşmenin 2. Maddesi'ne bir aykırılık ortaya çıkarıp çıkarmadığı konusunda kendi değerlendirmesini yapmalıdır.

172. Başvurucular ayrıca, Devletin öldürmeye yönelik zor kullanmasının yazılı olarak açıkça tasarlandığı bir olayda Devletin eylemlerini incelerken, operasyonun planlanma ve yürütümünün her türlü kuşkunun ötesinde, Sözleşmenin 2. Maddesine uygun olduğunu kanıtlanma külfetinin Hükümete yüklenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buna ek olarak Mahkeme, devlet yetkililerine kuşkudan yararlanma tanıyıp cezai sorumlulukların tehlikeye sokmamalıdır

173. Mahkeme, bu davada 2. Maddenin ihlal edilip edilmediğini tespit ederken, doğrudan ve dolaylı olarak ilgisi bulunan kişilerin cezai sorumluluklarını takdir etmemektedir. Bu nedenle her zamanki uygulamasına göre Mahkeme, gerek başvurucular, gerekse hükümet tarafından önüne getirilen ve gerekiyorsa kendisinin sağladığı bütün materyallerin ışığında sorunları değerlendirecektir.

2. Öldürmelerin tasarlanmış olduğuna dair başvurucuların iddiaları

174. Başvurucular, söz konusu kişileri öldürmek için tasarlanmış bir plan bulunduğunu iddia etmişlerdir. Başvurucular, Milli Savunma Bakanlığı'nın üst düzey yetkililerinin doğrudan emir verdiğine ilişkin hiçbir delil bulunmadığını kabul etmekle birlikte, kendi iddialarını destekleyen güçlü belirtilerin de bulunduğunu belirtmişlerdir. Başvuruculara göre, öldürme planı, öldürmek için ateş edip hedefi etkisizleştirmek üzere eğitilmiş olduklarını Soruşturmada söyleyen SAS komandoları gibi askeri birimlerin bu iş için seçilmiş olmaları yanında, ima ve dolaylı anlatım yöntemlerinin kullanılmasıyla da gerçekleşebilirdi. Bu olayda olduğu gibi askerlere yanlış bilginin verilmesi, öldürücü vuruşu muhtemel kılacaktı. Bu olayda SAS askerlerinin kullanılması, kendi başına, öldürme eyleminin tasarlandığının kanıtıdır.

175. Başvurucular ayrıca, Cebelitarık polislerinin hukuka aykırı böyle bir girişimin farkında olmasının istenmediğini ileri sürmüşlerdir. Başvurucular, SAS görevlisi E'nin kendi adamlarına, Cebelitarık polislerinin bulunmadığı gizli bir brifing verdiğini belirtmişlerdir. Dahası, askerlerin vurmaldan sonra polis karakoluna geldikleri zaman, askerlerin orada sadece silahları teslim etmek için bulduklarını söyleyen ordunun bir avukatı kendilerine refakat etmiştir. Buna ek olarak, askerler polis tarafından ifadeleri alınmadan hemen Cebelitarık'tan çıkarılmışlardır.

176. Başvurucular itirazlarını desteklemek için, başka bazı noktalarla birlikte şunları ileri sürmüşlerdir:

- Bombanın patlamasını önlemenin ve zanlıları ele geçirmenin en iyi ve güvenli yöntemi on-

ları durdurmak ve bombanın ve onların Cebelitarık'a girişini engellemek olurdu. Yetkililer onları fotoğraflarına sahiptiler; onların gerçek adları ve kod adlarını, taşıdıkları pasaporttaki adlarını da biliyorlardı;

- Gazeteci bay Debelius'un iddia edildiği gibi, zanlılar İspanyol yetkililerini yakın takibi altında idiyeler, beyaz Renault aracın kiralandığını görülmüş ve bomba taşınmadığı biliniyor olmaydı.

- Yetkililerin (olaydan önce) bombayı etkisiz hale getirmemiş ve halkı korumak için çevreyi güvenlik altına almamış olmaları yukardaki iddiayı desteklemektedir.

Cebelitarık'ta bombanın bulunduğu alanı süratle güvenlik altına alabilecek çok sayıda deneyimli asker bulunmaktaydı. Bu güvenlik ihmalinin tek açıklaması olabilir: O da güvenlik güçlerinin araçta bomba bulunmadığını bilmeleridir.

- Aracı incelemeye gönderilen ve araçta bomba olduğundan kuşkulandığını söyleyen Asker G, soruşturmada radyo sinyal iletiminde uzman olmadığını kabul etmiştir. Bu önemlidir, çünkü bu değerlendirmenin tek dayanağı antenin araçtan daha eski görünmesidir. Dr. Scott'un dediği gibi gerçek bir uzman, patlayıcı tahrip etmeden radyo ateşleyicisini iptal etmek için anteni çıkarmayı düşünürdü. Asker G'nin ayrıca, eğer zanlılar radyo sinyalleri ile bombayı patlatmak isteseydiler bunu sinyal alışı gücünü düşürecek olan paslı bir antenle değil de, temiz bir anten ile gerçekleştirmek isteyeceklerini bilmesi gerekirdi. Patlayıcılar üzerine uzman olmadığı yine kendi ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Asker G'nin gerçek rolü, SAS komandolarının öldürmeye yönelik zor kullanabilmeleri için gerekli olan yetki belgesini imzalamaya Cebelitarık polisi ikna etmek üzere, araçta bomba olduğundan kuşkulandığını haber vermektir.

177. Hükümetin sunuşuna göre, jürinin öldürmeleri hukuka uygun bulan hükmü, üç teröristi öldürme planı bulunmadığını ve Cebelitarık'taki operasyonun bu amaçla yapıldığının düşünüle-meyeceğini zımnen içermektedir. Operasyonun amacı üç teröristi hukuka uygun olarak gözaltına almaktı; işte bu amaçla askeriyeden yardım istenmiş ve yardım sağlanmıştı. Bundan başka jüri, Askerler, A, B, C ve D'nin teröristleri açık bir emir veya "baş ve göz işareti" üzerine hareket ederek kasten öldürdükleri hakkında başvuruçuların itirazını da reddedmiş olmalıdır.

178. Komisyon, zanlıları öldürmek için tasarlanmış bir plan olduğuna dair başvuruçuların iddiasını destekleyecek bir delil bulunmadığı sonucuna varmıştır.

179. Mahkemenin, başvuruçuların belirttiği şekilde tasarlanmış bir planın bulunduğu sonucuna varması için ikna edici delillere ihtiyacı vardır.

180. Mahkeme önündeki materyalleri incelemesi sonucu, Hükümet veya Savunma Bakanlığı'nın üst düzey komuta kademesinde bir infaz planı bulunduğu veya operasyondan önce Askerler A, B, C ve D'ye brifing veren üst düzey görevlilerin öldürmeyi teşvik ettikleri veya talimat verdikleri ve hatta askerlerin öldürmeye yönelik zor kullanmanın meşru bir nedeni olduğuna bakmadan ve gözaltına almaları için verilen talimata uymadan, kendi başlarına zanlıları öldürmeye karar verdikleri kanıtlanamamıştır. Yetkililerin zımni bir teşviki veya üç zanlıyı öldürmeleri için ima veya işareti bulunduğu dair delil de yoktur.

181. Başvurucular tarafından dayanılan noktalar onları, yetkililerin araçta bomba olmadığını bilmeleri gerektiğine dair bir varsayıma götürmektedir. Ancak yetkililerin aldıkları istihbarat, patlayıcılar ile ilgili geçmişe sahip üç teröristin bilinen kısa biyografileri, Bay Savage'nin aracı terk etmeden önce "oyalanmış" olması gözönünde tutulduğunda, araçta bomba bulunduğuna dair bir fikir, inanılmaz veya bütünüyle temelsiz değildir.

182. Zanlıları Cebelitarık'ta karşılama kararı, her ne kadar tehlikeler içermesi nedeniyle eleştiriye açıksa da, her üç zanlının Cebelitarık'a varmalarından ve mahkumiyetlerini sağlamak üzere bombalama eylemiyle ilgili yeterli delil elde etmeden, onları yakalamak için hiçbir girişimde bulunulmaması gerektiği konusunda Danışma Grubunun formüle ettiği gözaltına alma planına da uygundur.

183. Mahkeme, SAS komandolarının kullanılmasını zanlıların öldürülmek istenmesinin delili olduğuna dair başvuruların iddiasını da kabul edemez. Bu konuda Mahkeme SAS'ın terörle mücadele için uzmanlık eğitimi almış özel bir birim olduğunu not etmektedir. Bu nedenle, gerçekleştirilmesi yakın bir terör eylemi hakkında duyum alan yetkililerin, tehlikeyi en güvenli ve en fazla eğitilmiş kişiler aracılığıyla önlemek için, SAS'ın beceri ve deneyimine başvurmaları doğaldır.

184. Bu nedenle Mahkeme, üç zanlının öldürülmelerinin tasarlanmış olduğuna veya operasyona katılanlar arasında zımnî bir anlaşmanın sonucu olduğuna dair başvurucuların iddialarını temelsiz bularak reddeder.

3. Operasyonun planlanması ve icrası

(a) Mahkemedeki argümanlar

(1) Başvurucular

Başvurucular, Komisyonun yaptığı gibi, Mahkemenin ele alınan sorunu zanlıları öldüren askerlerin eylemlerinin meşruluğu sorunuyla kendisini sınırlamasının yanlış olacağını ileri sürmüşlerdir. Mahkeme, operasyonun bütün yönleri bakımından Hükümetin sorumluluğunu incelemelidir. Gerçekten askerler kendilerine verilen asılsız ve yanlış bilgiye samimiyetle inandıklarını göstermeleri halinde bir ceza davasında beraat edebilirlerdi.

185. Hareket komutanı Görevli E., askerlere üç zanlının Cebelitarık'a bombalı bir araç soktuklarını söylemişken, bomba tertip uzmanı Asker G bunun sadece kuşkuyla bir bomba olduğunu; uzaktan kumandalı olduğunu; her üç zanlının sadece bir düğmeye dokunmakla Cebelitarık'ın her hangi bir yerinden bombayı patlatabileceklerini ve sıkıştıkları anda bunu yapmakta tereddüt etmeyeceklerini söylemiştir. Gerçekte ise bu "kesinlikler" ve "vakıalar" kuşkuyla ve müphem değerlendirmelerden başka bir şey değildir. Ancak bütün bunlar, sadece çok küçük bir tehlike halinde bile vurmak için değil, Soruşturmada verilen ifadelerde ortaya çıktığı gibi, hedeflerine öldürüncüye kadar ateşe devam etme eğitimi alan askerlerin önüne birer gerçekmiş gibi konmuştur.

Başvurucular özetle; bu öldürmelerin, zanlıları gözaltına almak için yapılan antiterör operas-

yonunu planlama ve icrasındaki yetersizlik ve ihmal ile birlikte, üç zanlının yaşama hakları ile, karşı karşıya bulunulan tehlikeyi giderme gereği arasındaki dengeyi bulmadaki başarısızlık sonucu meydana geldiğini ileri sürmüşlerdir.

(2) Hükümet

187. Hükümet, askerlerin eylemlerini, Sözleşmenin 2. Maddesinin 2.fıkrasının (a) bendindeki kişileri hukuka aykırı bir şiddete karşı koruma bakımından kesinlikle gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Her biri saniyenin yarısı kadar bir süre içinde çok sayıda insanın yaşamını etkileyen bir karar vermek zorunda idi. Zanlılar yollarının kesildiği anda yaptıkları hareketlerle, askerlere bombayı patlatmak üzere oldukları izlenimini vermişlerdir. Bu beyan, sözkonusu hareketleri gören diğer tanıklar tarafından da teyid edilmiştir. Askerlerin, kendilerine karşı ateş açtıkları teröristlerin bir düğmeye basarak bombayı patlatmak üzere olduklarına içtenlikle ve makulce inandıkları kabul edilecek olursa, ateş etmekten başka bir alternatifleri olmadıkları anlaşılır.

188. Hükümet, yetkililere ulaşan bilginin çoğunun ve onların vardıkları yargıların gerçek olduğunun ortaya çıktığını da belirtmiştir. Ölen üç kişi IRA'nın Cebelitarık'ta operasyon planlayan eylem birimi olup, daha sonra İspanya'da bulunan çok miktarda patlayıcıya sahiptirler ve operasyonun özelliği bombalı bir araç kullanılmasıdır. Bu nedenle, Cebelitarık'ta bulunanların yaşamlarının karşılaştıkları tehlike gerçek ve çok ciddidir.

189. Hükümet ayrıca, anti-terör operasyonunun planlanması incelenirken, gerçek görüntünün sadece parçaları bilinebileceğinden, istihbari değerlendirmelerin bütünlükten yoksun bilgilere dayandığını gözönünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Dahası tercürebeler, IRA'nın fevkalade insafsız olduğunu ve karşı istihbarat tekniklerinde becerikli olduğunu ve planlarını yetkililerden gizlemek için ellerinden geleni yaptıkları göstermiştir. Buna ek olarak, Kuzey İrlanda'daki deneyler, IRA'nın sürekli olarak ve hızla yeni teknolojiler geliştirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, Hükümetin IRA'nın daha önce kullandığı bilinen ve kolaylıkla gizlenebilir radyo kontrollü cihazlardan daha gelişmiş bir cihaza sahip olabileceğini göz önünde tutması gerekirdi. Nihayet eylem birimi tarafından yaratılan tehdidi gerektiği gibi değerlendirmenin sonuçları bir felaket olabilirdi. İspanya'da bulunan bombayı patlatmayı başarabilmiş olsalardı, park yerindeki herkes ölebilir veya çok kötü bir biçimde yaralanabilirdi; aralarında bir okulun ve bir huzur evinin bulunduğu çevredeki binalarda çok sayıda kişinin yaralanmasına yol açabilirdi.

190. Operasyon sırasında yetkililere sağlanan tabii ki sınırlı bilginin ve teröristlerin kabiliyet ve kaynaklarını eksik değerlendirmenin muhtemel yıkıcı sonuçlarının ışığında yapılan istihbarat değerlendirmeleri makuldü. Bu konuda Hükümet aşağıdaki noktaları dile getirmiştir:

- Uzaktan kumandalı bir cihazın kullanılacağına inanılıyordu, çünkü bu cihaz teröristlere daha fazla kaçma şansı verecek ve sivil kişilerden çok askerlerin öldürülmesindeki oranı en üst düzeye çıkarma imkanını artıracaktı. Dahası, IRA daha altı hafta önce böyle bir cihazı Brüksel'de kullanmıştı.

- Mahkemeye gösterilen türden herhangi bir uzaktan kumanda cihazının kişinin üstünde kolaylıkla gizlenebilecek kadar küçük olacağı düşünülmüştü. Askerlerin kendileri de aynı boyutlardaki telsizleri başarılı bir biçimde üzerlerinde gizlemişlerdi.

- Yüzbaşı Edwards tarafından Soruşturmada ifade edildiği gibi yapılan deneyler, otoparktaki bir bombanın teröristlerin vuruldukları noktadan patlatılabileceğini göstermişti.

- Geçmiş deneyler, teröristlerin tek bir düğmeye basarak harekete geçirebilecekleri bir patlatma cihazı kullanacaklarını kuvvetle telkin ediyordu.

- Tanık O tarafından Soruşturmada açıklandığı gibi, yer tutmak için başka bir aracın kullanılması gereksiz olacaktı, çünkü teröristlerin 8 Mart günü boş yer bulmakta herhangi bir güçlükle karşılaşacakları beklenemezdi. Ayrıca Cebelitarık'a iki kez gelmeyi gerektireceği ve bu da sezilme riskini önemli ölçüde arttıracığından tehlikeli de olacaktı.

- Asker G'nin aracın kuşkulanan bombalı araç olduğu konusunda yaptığı değerlendirmesinin iyi niyetliliğinden şüphe etmek için bir neden yoktu. Öncelikle kendisi, bombalı araçlar konusunda oldukça deneyimli idi. Dahası araç, bomba yapımcı olarak bilinen kişi tarafından park edilmiş ve koltukların arasındaki bir şeyle "oyalandığı" ve araç anteninin yerinden çıkık olduğu görülmüştü. Tecrübelerle göre IRA araç bombaları için özel olarak uyarlanmış antenler kullanırdı; ve G yaptığı dış incelemeden sonra aracın kesinlikle bomba taşımadığını söyleyemezdi. Ayrıca, her üç zanlı Cebelitarık'ı terk edecekmiş gibi görünüyorlardı. Son olarak, aracın çevresindeki alanı kordon altına alma hareketi, yukarıdaki bomba değerlendirmesi yapıldıktan yirmi dakika sonra başladı, eldeki insan gücünde yetersizlik vardı, ve tahliye planlarının 7 veya 8 Mart tarihine kadar uygulanması düşünülmüyordu.

- Eğer yetkililer, teröristler sıkıştıkları sırada bombayı patlatmazlar diye düşünselerdi, bu bir kayıtsızlık olurdu. IRA üyeleri, kendi görüşlerine göre Birleşik Krallık ile savaş halinde olan ve geçmişte kendi güvenliklerini gözardı edecek kadar umursamazlık gösteren, kendilerini adamış teröristlerdi. Sivillerin ölümüne neden olacak bir patlamayı gerçekleştirmek ile gerçekleştirme arasında tercih yapma durumunda kalmış olsalardı, teröristlerin birinciyi tercih edeceklerine dair gerçek bir tehlike vardı.

(3) Komisyon

19. Komisyon, askerlerin Cebelitarık'taki insanların yaşamlarının tehlikede olduğu şeklindeki algılayışlarını gözönünde tutarak, üç zanlının vurulmalarının, hukuka aykırı bir şiddete karşı başkalarının yaşamını korumak gibi meşru bir amaç için mutlaka gerekli olarak görülebileceğini kabul etmiştir. Komisyon ayrıca, patlatılmış olsaydı bir çok kişinin hayatını kaybetmesine neden olacak bir bombayı teröristlerin arabasının içinde getirmiş olmalarını ve askerlerle karşılaşmış olsalardı, zanlıların bombayı patlatabilecekleri ihtimalini gözönünde tutarak, operasyonun planlanmasında ve icra edilmesinde yaşamı koruma amacıyla orantısız ölçüde öldürmeye yönelik zor kullanılmasını doğuran, yetkililer tarafından düşünülmüş bir planın varlığının veya gerekli özen yoksunluğunun ortaya çıkmadığı souncuna varmıştır.

(b) Mahkemenin değerlendirmesi

(1) Ön tespitler

192. Mahkeme, Sözleşmenin 2. Maddesine göre inceleme yaparken, Birleşik Krallık yetkili-

lerinin Cebelitarık'ta terör eylemi yapılacağına dair aldıkları bilginin kendilerini esaslı bir ikilem içine soktuğunu akılda tutmalıdır. Bir yandan kendi askeri personeli de dahil Cebelitarık'taki insanların yaşamlarını koruma görevini yerine getirmeli, diğer yandan iç hukuktan ve uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri altında, bu tehlikeye yol açan zanlılara karşı öldürmeye yönelik zor kullanımına asgari ölçüde başvurmaları gereklidir.

193. Daha bir çok faktörün dikkate alınması gerekir.

Birincisi yetkililer, bombalama suçlarından mahkum olmuş ve patlayıcı uzmanı olarak bilinen IRA'nın eylem birimi ile karşı karşıyadırlar. Geçmiş eylemlerine bakıldığında IRA'nın, kendi üyelerininki de dahil, insan yaşamına kayıtsız olduğunu görülmektedir.

İkinci olarak yetkililer, pek yakında meydana gelebilecek bir terör eylemi hakkında önceden duyum almışlar ve böylece buna karşı hareketlerini planlamak ve Cebelitarık yetkilileri ile birlikte eylemi önlemek ve zanlıları yakalamak üzere önlem almak için yeterli imkana sahip olmuşlardır. Ancak tabii ki güvenlik güçleri her türlü bilgiye sahip olmadıklarından, kendi davranışlarını eksik hipotezler üzerine kurmuşlardır.

194. Bu ardalana karşı, Mahkeme kullanılan zorun 2. Maddeye uygun olup olmadığına karar verirken, yukarıda da belirtildiği gibi sadece askerler tarafından kullanılan zorun insanları hukuka aykırı şiddete karşı koruma amacı ile tam olarak orantılı olup olmadığını değil, anti-terör operasyonunun öldürmeye yönelik zora başvurmayı, mümkün olduğu kadar asgariye indirmek üzere yetkililer tarafından planlanıp planlanmadığını ve kontrol edilip edilmediğini dikkatlice incelemelidir.

(2) Askerlerin eylemleri

195. Vuruşları yapan askerlerin (A, B, C ve D) amirleri tarafından, özetle, üç zanlının üzerlerinde gizlemiş olabilecekleri telsiz kontrollü bir cihaz vasıtasıyla patlatabilecekleri bombalı bir araç bulunduğu; bu cihazın bir düğmeye basılarak harekete geçirilebileceği; zanlıların sıkışmaları halinde bombayı patlatmalarının muhtemel olduğu, bu suretle çok sayıda kişinin yaşamını kaybetmesine ve ağır bir biçimde yaralanmalarına yol açabileceği, ve ayrıca muhtemelen silahlı oldukları ve gözaltına alınmak istenmelerine karşı direnecekleri konusunda bilgilendirildikleri hatırlanmalıdır.

196. Mahkeme, Bay McCann ve Bayan Farell'in vurulmaları konusunda, Askerler A ve B'ye sanki elleri bombayı patlatmaya gidiyormuş gibi gelen hareketlerinden sonra yakın mesafeden vurulduklarına dair Komisyonunun tespitini hatırlatmaktadır. Deliller, onların yerde yatarken değil, yere düşerken vurulduklarını göstermektedir. Dört tanık uyarı sesini duyduklarını hatırlamışlardır. Görevli P, askerlerin el hareketleri ile ilgili ifedelerini doğrulamıştır. Görevli, Q ve Polis Parady de, Bayan Farell'in el çantasına doğru ani ve kuşkulandırılabilir bir hareket yaptığını teyit etmişlerdir.

197. Bay Savage'nin vurulması konusundaki deliller, McCann ve Farell'in Shell garajında, Savage'nin Landport geçitinde vurulmaları arasında bir kaç saniye bulunduğunu ortaya koymaktadır. Komisyon, polis aracının siren sesi ile veya silah sesiyle uyarıldıktan sonra geriye dönen Bay

Savage'i arkasından izleyen Askerler C ve D'nin birinci vuruşu görmüş olabileceklerinin ihtimal dışı olduğunu tespit etmiştir.

Bay Savage'ye sağ elini ceket cebine doğru götürdüğü ve bu suretle bombayı patlatmak üzere olduğu korkusuna yol açması nedeniyle Asker C tarafından ateş açılmıştır. Buna ek olarak Asker C, Savage'nin cebine patlatıcı iletkeni olduğunu düşündüğü kabarık bir şey görmüştür. Zanlı'nın varoluğu sanılan bombayı patlatmayı çalıştığını düşünerek Asker D de ateş açmıştır. Askerlerin ifadeleri, Bay Savage'nin polis sireni veya birinci atışları duyduktan sonra askerlerle yüz yüze gelecek şekilde arkasına döndüğünü gören tanık H ve J'nin ifadeleriyle bazı yönlerden doğrulanmıştır.

Komisyon, Bay Savage'nin yakın mesafeden yere düşünceye kadar ve muhtemelen yere düşerken veya düştükten sonra vurulduğunu tespit etmiştir. Bu tespit patalojistlerin Soruşturma'daki ifadeleriyle desteklenmiştir.

198. Zanlıların silahlı olmadıkları, üzerlerinde patlama cihazı taşımadıkları ve araçta bomba bulunmadığı daha sonra anlaşılmıştır.

199. Dört askerin her biri öldürmek için ateş ettiklerini kabul etmişlerdir. Askerler cihazı patlatamayacak hale gelinceye kadar zanlılara ateş etmeye devam etmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Patalojistlerin ifadelerine göre, Bayan Farrell'e sekiz, Bay McCann'a beş ve Bay Savage'ye onaltı kurşun isabet etmiştir.

200. Yukarıda gösterildiği üzere Mahkeme, askerlerin kendilerine verilen bilgilerin ışığında, zanlıların bombayı patlatmalarını ve çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine yol açmalarını önlemek için onları vurmaları gerektiğine içtenlikle inandıklarını kabul etmektedir. Askerler masum hayatları korumak için amirlerin emirlerine uyarak yaptıkları eylemlerin yapılmasını mutlakla gerekli görmüşlerdir.

Mahkemeye, Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. fıkrasında sayılan amaçlardan birine göre, daha sonra yanlışlığın ortaya çıkmasına rağmen sağlam gerekçeler nedeniyle o sırada geçerli olduğu sanılan samimi bir inanca dayanması halinde, Devlet görevlileri tarafından zor kullanılmasının haklı görülebileceğini kabul etmektedir. Aksini düşünmek, Devlete ve onun kanununu uygulayan personeline görevlerini yaparlarken, belki de kendilerinin ve diğerlerinin yaşamlarına zarar verebilecek gerçekçi olmayan bir külfet yüklemek olurdu.

Olay çerçevesinde yetkililerin karşılaştıkları ikilem gözönünde tutularak, askerlerin eylemlerinin kendiliklerinden bu hükmü ihlal etmediği sonucu çıkmaktadır.

201. Bununla beraber, anti-terör operasyonunu bir bütün olarak 2. Maddenin gereklerine uyacak bir tarzda kontrol ve organize edilip edilmediği, askerlere verilen ve kaçınılmaz olarak öldürmeye yönelik zor kullanma sonucunu doğuran bilgi ve talimatların, üç zanlının yaşam hakkını yeteri kadar dikkate alıp almadığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

(3) Operasyonun kontrol ve organizasyonu

202. Mahkeme ilk önce, Komisyonerin Operasyon talimatından da anlaşıldığı gibi, yetkililerin niyetinin zanlıları en uygun zamanda gözaltına almak olduğunu görmektedir. Gerçekten So-

ruşturmada, 6 Mart tarihinden önce askerler tarafından gözaltına alma usullerine ilişkin tatbikat yapıldığı ve zanlıları gözaltına aldıktan sonra Cebelitarık'ta gözaltında tutabilmek için uygun bir yer bulmak üzere çaba harcandığı ifade edilmiştir.

203. Üç zanlının Cebelitarık sınırına vardıkları anda neden gözaltına alınmadıkları ve Müfettiş Ullger tarafından Soruşturmada verilen ifadede ortaya çıktığı gibi, eğer bombalama işine giriştikleri düşünülmüş idiyse, neden Cebelitarık'a girmelerini önlememe kararı alındığı sorulabilir. Teröristlerin niyetleri hakkında önceden duyum alınması, yetkililerin bir gözaltına alma operasyonu tasarlamalarını mümkün kılmıştır. Üç zanlının beklenenden önce gelmelerinin sürpriz yaratmasına rağmen, sınırda bir gözetim timi ve yanında bir gözaltına alma grubu vardır. Buna ek olarak, güvenlik güçleri ve İspanyol yetkilileri üç zanlının fotoğraflarına sahip bulunmakta, gerçek adları ile birlikte kod adlarını da bilmekte ve hangi pasaportu aradıklarını bilmektedirler.

204. Hükümet, bu konuyla ilgili olarak o anda zanlıların tutuklanmaları ve yargılanmaları için yeterli delil bulunamayabileceğini belirtmiştir. Dahası zanlıları, yetkililerin eylem planının farkında oldukları konusunda uyardıktan sonra salıvermek ve onları ve diğerlerini yeniden eyleme teşebbüs etmeleri için serbest bırakmak, tabii ki tehlikeyi daha da artıracaktı. Yetkililer, sadece bu üç teröristle meşgul olmaları gerektiğinden veya sadece bu tarzda bir bombalamanın tasarlanmış olduğundan da emin olmazlardı.

205. Hükümetin sunuşunun odağında, Cebelitarık'taki insanlar için yaratılan tehlikeye karşı korumak yer almaktadır. Mahkeme, zanlıların Cebelitarık'a girişlerini önlenmemesi nedeniyle Cebelitarık'taki insanların içine düştüğü tehlikenin, zanlıların tutulmaları ve yargılamaları için yeterli delil bulamamanın muhtemel sonuçlarına göre daha ağır bastığını kabul etmektedir. Mahkemeye göre ya araçta bomba bulunmadığını yetkililer biliyorlardı, ki Mahkeme bu ihtimali gözardı etmemiştir veya operasyonu denetlemekten sorumlu kişilerin çok ciddi bir biçimde yanlış hesaplaması söz konusudur. Sonuç olarak mizansen, yapılan istihbari değerlendirmelere göre, büyük bir olasılık olarak değilse bile önceden görülebilir bir ihtimal olarak ölüm vuruşlarıyla tamamlanmaktadır.

Üç teröristin Cebelitarık'a girmelerini önlememe kararı, bu başlık altında dikkate alınması gereken konuyla ilgili bir faktördür.

206. Mahkeme, 5 Mart günü Askerler A, B, C ve D'nin katılımıyla yapılan birifinde, eylemin büyük bir bombalı araçla yapılması ihtimalinin düşünüldüğünü not etmektedir. Birçok kilit değerlendirme yapılmıştır. Özellikle, teröristlerin yer tutmak için başka bir araç kullanmayacakları; bombanın radyo kontrollü bir cihazla patlatılacağı; patlatmanın bir düğmeye basılarak gerçekleştirileceği; zanlıların sıkışmaları halinde bombayı patlatmalarının büyük bir olasılık olduğu; zanlıların silahlı olduğu ve yüzyüze gelecek olurlarsa büyük bir olasılıkla silahlarını kullanacakları düşünülmüştür.

207. Teröristlerin bir eylem yapma niyetlerinin dışında, bütün bu önemli varsayımlar fiiliyatta yanlış çıkmıştır. Bununla beraber, IRA ile ilgili deneyimlerine dayanan Hükümetin gösterdiği gibi bütün bunlar, gerçek vakıaların bilinmediği ve yetkililerin sınırlı istihbari bilgiye dayanarak çalıştıkları bir durumda, muhtemel hipotezlerdir.

208. Gerçekten, diğer varsayımlara yeteri kadar zaman ayrılmadığı görülmektedir. Örneğin, nöbet değişim töreninin yapılacağı 8 Mart tarihine kadar bombalama eylemi beklenmediği için, bu üç teröristin bir keşif görevinde olmaları aynı ölçüde ihtimal dahilindedir. Bu konu üzerinde kısaca durulduğundan, ciddi bir olasılık olarak görülemediği anlaşılmaktadır.

Ayrıca birifinglerde veya zanlılar görüldükten sonra, Bay McCann ve Bayan Farrell'in sınır bölgesine doğru yürüdükleri sırada teşhis edilme ve ele geçirilme riskleri artacağından, bombayı patlatmak ve bu suretle çok sayıda sivili öldürmek için hazırlıklı olabilecekleri ihtimalinin bulunmadığı düşünülmüş olmalıdır. Bu noktada karşılaşma olduğu zaman, zanlıların varsanılan bombayı derhal patlatabilmeyi umarak iletkeni kurmuş olabileceklerinin ihtimal dahilinde olmadığı da düşünülmüş olmalıdır.

Dahası, IRA'nın teknik kabiliyetleri konusunda yeteri kadar düşünülmüş olsa bile, Soruşturmada uzmanların patlatma cihazının niteliklerini tanımlamak için "düğme işi" şekilde tasvir etmeleri bu cihazların gerçek niteliğini yetkililerin de farkında olmaları gereken bir basitleştirme değildir.

209. Bu bağlamda Asker G'nin aracı dışarıdan gelişigüzel incelemesinden sonra "bomba kuşkulu araç" olduğu konusundaki değerlendirmesini, askerlerin ifadelerine göre kendilerine araçta böyle bir bomba bulunduğuna dair kesin bir tespit olarak iletilmesi de dikkat çekicidir. Asker G bombalı araçlar konusunda deneyimli iken, radyo iletkenleri ve patlayıcılar konusunda uzman olmadığı; bomba kuşkulu araç konusundaki değerlendirmesinin antenin yerinden çıkık olmasına dayandırması aracın bombalı olması ihtimaline ilişkin daha çok bir sanı olduğunu meydana çıkarmıştır.

210. Alternatif imkanların düşünülmesi konusunda yeterli zaman ayrılmadan ve yapılan değerlendirmelere göre bir düğmeye basılarak patlatılabilecek bombalı araç bulunduğuna dair tam istihbarat yapılmadan kurulan bir dizi çalışma hipotezinin, Askerler A, B, C ve D'ye kesin maddi vakıflar olarak iletilmesi suretiyle, öldürmeye yönelik zor kullanılması kaçınılmaz kılınmıştır.

211. Bununla beraber, bir kez ateş açtıklarında zanlıları öldürüncüye kadar ateşe devam etmeleri konusunda verilen eğitimle bağlantılı olarak askerleri bir hata payı için hazırlamamak da dikkate alınmalıdır. Soruşturmacının jüriye, Soruşturmada yaptığı özette not ettiği gibi, her dört asker de zanlıları öldürmek için vurmuşlardır. Asker E, "düğmeli" bir cihazın varlığı nedeniyle daha az zaman bulunacağı için öldürmek üzere vurmaları gerekeceği ihtimalinin yüksek olduğunun askerlerle konuşulduğunu ifade etmiştir. Bu ardaan karşısında yetkililer kendilerine verilen bilgiyi, silah kullanmaları otomatik olarak öldürmek için ateş edecek olan askerlere iletmeden önce değerlendirirken, zanlıların yaşama haklarına azami dikkat gösterme yükümlüğü ile bağlıdır.

212. Soruşturmada, askerlerin aldığı eğitim üzerine ayrıntılı bir araştırma, kamu yararı için yasak koyan yazılar ile önleildiğinden, askerlerin gözaltına alma anında karşılaşacakları mazur görülebilecek özel koşullarda hedeflerini yaralamak için ateş edip edemeyecekleri konusunda değerlendirme yapmaları için kendilerine eğitim veya talimat verilip verilmediği açık değildir.

Bu hayati konuda askerlerin refleks eylemleri, tehlikeli terör zanlıları ile mücadele ederken bile demokratik bir toplumun kanun adamlarından beklenen dikkat derecesinden yoksundur. Ref-

leks eylemler, silah kullanma şartlarına polisin dikkati çeken ve eylem sırasındaki koşullarda görevlinin hukuki sorumluluğunu vurgulayan talimatlardaki dikkat standardına açık bir aykırılık oluşturmaktadır.

Yetkililer tarafından buna uyulmaması da, gözaltına alma operasyonunun denetim ve organizasyonunda gerekli özen bulunmadığını göstermektedir.

213. Özetle Mahkeme, zanlıların Cebelitarık'a gelmelerinin önlenmemesi kararını, yetkililerin istihbaratı değerlendirmelerini en azından belirli yönlerden hatalı olabileceği ihtimalini düşünmek için yeterli zaman ayırmamalarını, askerlerin ateş açtıklarında otomatik olarak öldürmeye yönelik zor kullanmaya başvurmalarını gözönünde tutarak, üç teröristin öldürülmelerini Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. fıkrasının (a) bendi bakımından hukuka aykırı şiddete karşı kişinin savunmasında mutlaka gerekenden fazla olmayan zor kullanma oluşturduğuna ikna olmamıştır.

214. Buna göre Mahkeme, Sözleşmenin 2. Maddesine aykırılık tespit etmektedir.

11.50 Maddenin Uygulanması

215. Sözleşmenin 50. Maddesi aşağıdaki gibidir:

"Mahkeme, bir Sözleşmeci Tarafın resmi makamları veya diğer makamları tarafından verilen bir kararın veya yapılan bir tasarrufun tamamen veya kısmen bu Sözleşmeyle üstlendiği yükümlülüklerle aykırı olduğunu tespit ederse ve bu Sözleşmeci Tarafın iç hukuku verilen kararın veya yapılan tasarrufun sonuçlarını ancak kısmen onarmaya imkan veriyorsa, Mahkeme gerekli gördüğü takdirde zarara uğrayan tarafa adil bir karşılık ödenmesine hükmedebilir."

216. Başvurucular, Devlet görevlileri tarafından hukuka aykırı olarak öldürülen bir kişinin İngiliz hukukuna göre tazmin edilme miktarına eşit bir tazminat verilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca, Mahkemenin öldürmelerin hem hukuka aykırı olduğunu, hem de kasdi veya ağır ihmal sonucu meydana geldiğini tespit etmesi halinde, benzer koşullarda öldürülen kişinin akrabalarına İngiliz hukukunda verilen miktarda bir tazminat istemişlerdir.

217. Harcamalar ve masraflar konusunda, akrabaların ve hukukçuların Cebelitarık Soruşturmasına katılmaları ve Strasbourg'daki masraflar dahil, öldürmelerden kaynaklanan bütün giderlerin ödenmesini istemişlerdir. Cebelitarık Soruşturmasında, avukat ücretleri ve masraflar için 28 bin pound ve Strasbourg'deki için masraflar 56 bin 200 pound olarak hesap edilmiştir. Strasbourg ücret ve masraflar için danışman ücreti olarak 16 bin 700 pound istemiştir.

218. Hükümet, ihlal tespit edilmesi halinde, maddi veya manevi zarar biçiminde tazminatın gereksiz ve yersiz olacağını belirtmiştir.

Hükümet, Strasbourg kurumları önünde yapılan harcama ve giderler konusunda başvurucuların sadece gerçekten ve gerekli olarak yaptıkları harcama ve giderlerin makul olan miktarının tazmin edilebileceğini ileri sürmüştür. Bununla beraber Hükümet, Cebelitarık Soruşturması'ndaki harcama ve giderler konusunda (1) ilke olarak, Soruşturma masrafları da dahil iç hukuktaki muhakeme giderleri 50. Maddeye göre geri ödenemez; (2) başvurucuların avukatları ücretsiz çalıştıkları için, bu konuda başvuruculara ödeme yapma nedeni yoktur; (3) her halü-

karda, talep edilen miktarlar, avukatlık işindeki normal oranlara dayanarak hesap edilmiştir.

A. Maddi ve manevi tazminat

219. Mahkeme, başvurucuların sunuşlarında talep ettiklerini maddi tazminat mı, manevi tazminat mı, yoksa her ikisi bakımından mı olduğu anlaşılmadığını gözlemlemektedir. Her halükarda, öldürülen üç terör zanlısının Cebelitarık'ta bir bombalama eylemi tasarlamış olduklarını gözönünde tutan Mahkeme, bu başlık altında bir tazminata hükmetmesinin uygun olmadığını düşünmektedir. Bu suretle başvurucuların taleplerini reddedmektedir.

B. Harcamalar ve ödemeler

220. Mahkeme kendi içtihadlarına göre, sadece gerçekten ve gerekli olarak yapılmış ve makul miktardaki harcama ve masrafların bu başlık altında geri ödenebileceğini hatırlatmaktadır.

221. Başvurucu Komisyon önündeki muhakemede, Cebelitarık'taki harcamalar bakımından avukatlarının ücretsiz iş yaptıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda, bu başlık altında istenen miktarı avukata ödeme yükümlülüğünde oldukları iddia edilmemiştir. Bu koşullarda, harcamalar gerçekten yapılmadığı için 50. maddeye göre istenemez.

222. Strasbourg muhakemesi sırasında yapılan harcamalar ve masraflar konusunda Mahkeme, hakkaniyete uygun bir değerlendirme yaparak, avukatlar için 22 bin pound ve danışmanlar için 16 bin 700 pound olarak tespit edilen miktardan Avrupa Konseyi'nden adli yardım yoluyla alınan 37 bin 731 Fransız Frangı düşüldükten sonra verilmesine karar vermiştir.

BU NEDENLERLE MAHKEME,

1. Dokuza karşı on oyla, Sözleşmenin 2. maddesi ihlali bulunduğuna,
2. Oybirliğiyle, Birleşik Krallık Hükümeti'nin üç ay içinde başvuruculara Strasbourg muhakemesi için yapılan harcama ve masraflar için 38 bin 700 pound ödemesine, bu miktardan 37 bin 731 Fransız Frangının bu kararın verildiği tarihteki kur üzerinden Pound'a dönüştürüldükten sonra düşülmesine;
3. Oybirliğiyle, başvurucuların tazminat taleplerinin reddine;
4. Oybirliğiyle, başvurucuların Cebelitarık Soruşturmasındaki harcama ve masraf taleplerinin reddine;
5. Oybirliğiyle, adil bir karşılık için geri kalan taleplerin reddine karar vermiştir.

Yargıçlar Ryssdal, Bernhardt, Thor Vilhjalmsen, Gölcüklü, Palm, Pekkanen, Frelund, Baka ve Jambrek'in Birleşik Karşı oy Gerekçeleri

1. Bu davada Sözleşmenin 2. Maddesinin ihlal edildiği konusunda meslektaşlarımızın çoğunluk görüşüne katılamıyoruz.

2. Belli başlı sorunları, kararda yer verilmiş sırasına göre ele alacağız.

3. Sözleşmenin 2. Maddesinin yorumuna yer verilen bölüm hakkında, yaşamdan yoksun bırakma ile sonuçlanan zor kullanmanın haklı görülmesi bakımından Sözleşme standartları ile ulusal standartlar arasındaki farklılığın 2. Maddenin 1. fıkrasını sırf bu nedenle ihlal etmediği şeklindeki 155. paragrafta varılan sonuca katılıyoruz. Ölümleri meydana getiren şartların ulusal düzeyde araştırılmasında bir kusur bulunmaması nedeniyle 2. Maddenin 1. fıkrasına aykırılık olmadığı şeklindeki 164. paragrafta varılan sonuca da katılıyoruz.

4. Bu davaya 2. Maddenin uygulanması ile ilgili bölümde, üç zanlının tasarlanarak öldürüldüğü veya öldürmelerin operasyona katılanlar arasında örtülü bir anlaşma sonucu meydana geldiği şeklindeki başvuruçuların iddialarının temelsiz bulunarak reddedilmesini tamamen destekliyoruz.

5. Vuruşları yapan askerlerin eylemlerinin kendiliğinden 2. Maddeyi ihlal etmeye müsait olmadığı şeklinde 200. paragrafta varılan sonuca da katılıyoruz. Bu askerlerin, kendilerine verilen bilgiler ışığında, zanlıların bombayı patlamalarını ve önemli sayıda yaşamın yitmesine yol açmalarını önlemek için nasıl davrandıysa öyle davranmalarının gerekli olduğuna içtenlikle inandıklarının kabul edilmiş olması da doğrudur. Masum yaşamları korumak için yaptıkları eylemin mutlaka gerekli olduğuna inanmışlardır.

6. Ne var ki, yetkililerin icra ettiği operasyonun kontrol ve organizasyonu hakkında çoğunluk tarafından yapılan değerlendirmeye (§§202-14) katılmıyoruz. Çok önemli olan bu değerlendirme ihlal bulunduğu sonucuna varmaktadır.

7. İlk, bu davanın maddi vakılarını ulusal düzeyde Cebelitarık'ta yapılan bir Soruşturma'da, 6 ile 30 Eylül 1988 tarihleri arasında 19 günden fazla bir sürede incelenmiş olduğunu biliyoruz. Askerlerin, polislerin ve operasyona katılan izleme personelinin ve ayrıca patalogların, adli tıp doktorlarının ve bomba cihaz uzmanlarının dahil olduğu yetmiş dokuz tanığı dinleyen jüri, Soruşturmacının uygulanabilecek olan iç hukuk hakkında yaptığı sunuştan sonra ikiye karşı dokuz oyla öldürmelerin hukuki olduğu hükmüne varmıştır. Davanın koşullarını daha sonra Komisyon derinlemesine inceleyip değerlendirildikten sonra, altıya karşı onbir oyla raporunda Sözleşme ihlali bulunmadığını tespit etmiştir.

İç hukuka göre işleyen ulusal bir makam olan Soruşturmanın yaptığı tespit, Mahkeme önünde Sözleşme ile ilgili sorunları belirleyici olamaz. Fakat, maddi vakıaları gereği gibi değerlendirmenin ve tanıkları sorgu ve çapraz sorgu sırasında ifade verilirken tavırlarını gözlemlenmede jürinin sahip olduğu inkar edilmez avantajın hayati önemi dikkate alındığında, Soruşturmanın önemi hafife alınmamalıdır. Aynı şekilde, Komisyonun maddi vakılara ilişkin tespitleri ve değerlendirmeleri de Mahkeme için bağlayıcı değildir; fakat, tanıkların verdikleri ifadeden başka bir sonuç çıkararak, Sözleşmede asıl olarak vakıaların tespiti ile görevlendirmiş olan ve tabii ki bu görevi yerine getirmede büyük bir deneyime sahip olan Komisyonun raporuna gerekli ağırlığı vermemek, Mahkeme için hata olur.

8. Operasyonun mahkeme kararında eleştirilen çeşitli yönlerine geçmeden önce genel nitelikte üç noktanın altını çiziceğiz.

Birinci olarak Mahkeme, operasyonun organize edilme ve denetim yolunu değerlendirilmesi-

ni yaparken, olayın nitelik ve öneminin sonradan öğrenilmesinin avantajıyla yapılan şaşırtmacalara dikkat ederek bunlara karşı koymalıdır. Yetkililer o dönemde eksik bilgilere dayanarak planlama yapmak ve karar vermek zorunda idiler. Zanlıların tasarladıklarını bütün açıklığıyla yine sadece kendileri biliyordu. Onların amaçlarının bir bölümü, hiç kuşku yok ki aldıkları eğitimlerin de bir bölümü, planlarının mümkün olduğu kadar az ölçüde meydana çıkmasını sağlamaktı. Herşey ortaya çıktıktan sonra geriye bakarak, teröre karşı operasyon yürütme baskıları altında benimsenen bir tutumdansa başka bir tutumun benimsenmesinin daha iyi olacağı ve bu nedenle fiilen benimsenen tutumun kusurlu görülmesi gerektiği sonucuna varmak yanlış olacaktır. O sırada bilinen şartlarda başka bir tutumun yeğlenmiş olmaması gerektiği ortaya konmadıkça, bu sonuca varılmamalıdır.

9. Zanlılar güvenlik güçlerinin meşru hedefler olarak görüldüğü ve tesadüfi olarak sivil kişilerin ölmeleri veya yaralanmalarının pek de önemli sayılmadığı bir mantalite ile çalışırlarken, yetkililer için hukukun sınırları içinde davranma gerekliliği kaçınılmaz olarak zanlılar, etkili olmasına izin verilmemesi gereken bir taktiksel avantaj sağlamaktadır. Cebelitarık'ın merkezinde bir büyük bombanın patlamasının sonuçları öylesine yıkıcı olabilirdi ki, yetkililer, zanlıların böyle bir bombayı patlamalarına fırsat verme riski altına giremezlerdi. Tabii ki Birleşik Krallık'ın Sözleşmenin 2. Maddesini 1. fıkrasına göre yükümlülüğü, sivil veya asker, o sırada Cebelitarık'ta bulunan bütün diğerleri gibi, zanlıların yaşamlarını kapsar. Fakat, zanlıların Cebelitarık'ta bulunmalarının amacı, diğerlerinden biraz farklı olarak, eğer başarılı olmuş olsaydı bir çok masum kişinin yaşamının kaybetmesi ile sonuçlanması beklenen bir suç teşebbüsünde bulunmaktı. Yetkiler kendilerini, iki görev arasında uzlaşmaz çelişkinin doğması gibi büyük bir tehlikenin varolduğu bir durumun içinde bulmuşlardır.

10. Üçüncü olarak Mahkemenin yetkililerin eylemleri hakkındaki değerlendirmeleri, (a) IRA'nın üç kişiden oluşan bir eylem birimiyle Cebelitarık'ta büyük bir terör eyleminde bulunmayı planladığı yolunda önceden edinilen bilgiyi ve (b) Soruşturmaya tanık O tarafından verilen ifadeye göre, 21 Ocak 1988'de Brüksel'de, büyük miktarda Semtex patlayıcı ile radyo kontrol sistemli dört patlatıcı bulunmuş olmasını-ki bu ekipman Kuzey İrlanda'dan bilinen bir patlayıcı meydana getirmektedir- baştan sona dikkate almalıdır.

Yukarıda belirtilen (a)'nın ışığı altında, Cebelitarık Polis Komisyonu'nun talebi üzerine operasyonda yer almaları için SAS mensuplarının askeri yardım olarak gönderilmesi kararı bütünüyle doğrudur. Teröre karşı koymak ve küçük gruplar halinde başarıyla iş görmek için eğitilmiş askerler, Cebelitarık gibi nüfus yoğunluğu yüksek olan ve yoldan geçenlerin tesadüfen de olsa zarar görme riskinin mümkün olduğu kadar, sınırlamanın zorunlu olduğu bir yerde IRA eylem biriminin tehdidini karşılamak için en uygun seçimdir.

5 Mart 1988 tarihli ayrıntılı operasyon brifingi (§§22-31), o sırada bilinen şartlar altında yapılan değerlendirmenin ne denli makul olduğunu göstermektedir. Cebelitarık Polis Komisyonu'nun aynı gün yazılan Operasyon Emri, gerekli olandan daha fazla zor kullanmayı açıkça yasaklamış ve silaha başvurmanın ancak çevredeki kişilerin güvenliği için olmasını istemiştir. Operasyonun amacının yaşamı korumak, suç teşebbüsünü engellemek, suçluları yakalamak ve yakala-

nanları emniyet altına almak olarak tanımlamıştır (§§17 ve 18)

Bütün bunlar yetkililerin gerekli özeni gösterdiklerinin işaretidir. Kontrolün 6 Mart 1988'de fiilen askeriye geçişi de aynı özenle yapılmıştır.

11. Kararda operasyona yöneltilecek eleştirilerin önde gelenlerinden biri, üç zanlının Cebelitarık'a girmeleri önlememe kararıdır (§§203-5). 203. paragrafta, yetkililerin sahip oldukları bilgilerle ve ellerinde bulunan personel ile, sınırda bir "yakalama operasyonu yapmalarının" mümkün olduğu belirtilmiştir.

Kararda, yine de, yetkililer bakımından zanlıları bu aşamada gözaltına alma ve tutmanın pratik olduğu söylenmemektedir. Bize göre de bu doğrudur, çünkü bu aşamada onların tutuklanmaları ve yargılanmaları için yeterli delil bulunmayabilirdi. Yetkililerin hazırlık durumu konusunda onları uyardıktan sonra salıvermek, onların veya IRA mensuplarının Cebelitarık'a yeni bir terör saldırısında bulunmaları riskini artıracaktı. Bilinen şartlar altında, zanlıları sınırda sadece durdurup İspanya'ya geri göndermek yerine gözaltına almayı ertelemek, yetkililerin "ciddi bir yanlışlığı" değildir.

12. Kararın 206.paragrafında, yetkililer tarafından yapılan "kilit değerlendirmeler"in listesi verilmiş ve bunlar 207. paragrafta, gerçek olayların bilinmediği ve yetkililerin sınırlı istihbaratla hareket ettiği bir durumda muhtemel hipotezler olarak kabul edilmiş iken, yanlış çıktıkları söylenmiştir. 208. paragrafta "başka varsayımlar için yeterli zaman ayrılmadığı" yönünde eleştiri getirmektedir.

13. Bu eleştiriye temellendirmek üzere aynı paragrafta, 8 Mart'a kadar bombalama eylemi beklenmediği için "teröristlerin bir keşif görevinde olmalarının aynı ölçüde ihtimal dahilinde" olduğunu ifade edilmektedir.

Ne var ki 5 Mart'taki operasyon brifinginde, Cebelitarık'a sokulacak arabanın belirtilen nedenlerle bir "yer tutma" arabası olamayacağına ilişkin yapılan değerlendirmede makul olmayan bir yön yoktur (bk §23, şık e). Bu nedenle, zanlılardan birinin arabayı park ettiği ve her üçünün de Cebelitarık'a geldikleri tespit edildiği zaman, yetkililerin bu aracın bomba taşıdığı varsayımı üzerinde durmaları normal olup, zanlılar aynı yere iki kez gelme tehlikesini altına girmeyeceklerinden keşif görevinde olmaları "aynı ölçüde" muhtemel değildir.

Buna ek olarak, Cebelitarık Polis Komisyoneri'nin kıdemli askeri danışmanı olan Asker F Soruşturmadaki istihbari bilgilere göre, daha önce keşif görevinin bir çok kez yapıldığını belirtmiş, kendisine söylenene göre keşif görevi tamamlanmış ve operasyon başlamaya hazır hale gelmiştir. Bu koşullarda yetkililerin, zanlıların bölgede buldukları sırada patlatılabilecekleri bomba taşıyan bir araç bulunduğuna dair kötü bir senaryo üzerinde ilerlemekten başka bir tutum almaları, kamu güvenliğini tehlikeye atan bir umursamazlık olacaktır.

14. İkinci olarak, 208. paragrafın ikinci alt paragrafında, birinfiglerde veya zanlılar görüldükten sonra, "Bay McCann ve Bayan Farrell'in sınır bölgesine doğru yürüdükleri sırada teşhis edilme ve ele geçirilme riskleri artacağından, bombayı patlatmak ve bu suretle çok sayıda sivil öldürmek için hazırlıklı olabilecekleri ihtimalinin bulunmadığı düşünülmüş olmalı" denmektedir.

Tabi bununla beraber, sorun daha çok, kuşkların sınıra doğru yürürken teşhis edildiklerini ve yakalanacaklarını anladıkları zaman bombayı patlatmak için hazırlıklı olma ihtimali bulunmadığı varsayımı üzerinde yetkililerin hareket edip edemeyecekleridir. Bizim görüşümüze göre yanıt açıktır: IRA hakkındaki önceki tecrübeler, bir çok sivilin öldürülmesi ihtimalinin kendi başına yeterli bir caydırıcı unsur olacağı veya zanlıların sıkıştıkları zaman sivillere zarar veren bir patlamayı tercih etmeyecekleri sonucuna varmak için güvenilir bir neden olmadığını ortaya koymuştur. Asker F'nin Soruşturmada verdiği ifadeye göre, kendisine verilen istihbaratın bir kısmı, IRA'nın "büyük bir olay" yaratma baskısı altında olduğu biçimindedir. Asker F ayrıca, zanlıların sıkıştırıldıklarında bir ölçüye kadar propaganda yapabilmek için düğmeye basmakta tereddüt etmeyeceklerine, yani Cebelitarık'a bomba sokmuş olmanın dışında böyle bir başarıya ulaşmaya çalışacaklarına ve onların düşüncelerine göre bunun sivil kayıplarından doğan propaganda kaybına daha ağır bastığına inandığını belirtmiştir.

15. 208. paragrafın ikinci altparagrafı, "bu noktada", yani anlaşıldığına göre McCann ve Farrell "sınıra doğru yürürlerken", "karşılaşma olduğu zaman, zanlıların varsayılan bombayı derhal patlatılmayı umarak iletkeni kurmuş olabileceklerinin ihtimal dahilinde olmadığı düşünülmüş olmalı" diyerek devam etmektedir.

Bizim düşüncemize göre burada sorun, zanlıların teşhis edildiklerinin farkına varmadan önce değil ise de anladıktan hemen sonrası için, iletkeni bombayı patlatmak üzere hazır tutulması gibi çok küçük bir ihtimale dayanmaktan başka bir yolun yetkililer tarafından ihtiyatla izlenip izlenemeyeceği sorunu olmalıdır.

16. 208. paragrafın üçüncü alt paragrafında daha sonra, "IRA'nın teknik kabiliyetleri konusunda yeteri kadar düşünülse bile, Soruşturmada uzmanların patlatma cihazının niteliklerini tanımlamak için 'düğme işi' şeklinde tasvir etmeleri..., bu cihazların gerçek niteliğinin yetkililerin de farkında olmaları gereken bir basitleştirme" olduğu söylenmektedir. Bu eleştirinin gerçek anlamı tartışmaya açıktır. Orada olan bir şey varsa o da, başvuru Soruşturmadaki uzmanların da kabul ettiği gibi, bu olayda kullanıldığı düşünülen türden bir iletkeni, bir düğmeye basılarak patlamayı sağlayabilmesi için kurulmuş olabileceğidir; ve geçmişte edinilen tecrübelerin ışığında, IRA'nın bu alanda teknolojik ilerleme içinde bulunduğu ihtimalini dikkate almamak büyük bir akılsızlık olacaktır.

17. Kararın 209. paragrafı, Asker G tarafından "bomba kuşku bir araç" bulunduğu yolundaki değerlendirmesinin, sanki araçta bomba olduğu kesinlikle tespit edilmiş izlenimini askerlerde uyandıracak biçimde iletildiği rahatsızlığını ifade etmektedir. Fakat, uzaktan kumandanın kullanılması ihtimali üzerinde yapılan değerlendirmeler ve aracın gerçekten bomba taşıdığından kuşku kullanılmasını gerektiren çeşitli belirtiler dikkate alındığında, askerlerin mesajı anlayışları açıkça anladıkları gibi veya Asker G'nin açıkça kastettiği gibi olsa da, kendilerinden yapmaları beklenmesi gereken eylem aynı olacaktır. Tehlikenin niteliğine bakıldığında her iki durumda da, Cebelitarık'taki insanların karşılaştıkları tehlikenin varlığı haklı olarak, verilen karşılığı teşvik edecektir.

18. Paragraf 209'da Asker G tarafından yapılan değerlendirmelerden söz edilirken, kendisinin

araç bombaları üzerinde deneyime sahip olduğu halde, radyo ileticileri ve patlayıcılar konusunda bir uzman olmadığı hatırlatılmaktadır. Bu değerlendirmeyi kabul etmekle birlikte, Asker G'nin aracı kısa bir sürede incelemesine rağmen, özellikle aracın yaşına göre antenin olağandışı görünmesi ve IRA'nın geçmişte uygun hale getirilmiş antenli araçlar kullandığı bilgisinin, bunun bomba kuşkulu araç olduğu sonucuna kendisini götürmeye yettiğini eklemek doğru olur.

Her halükarda yetkililer sadece Asker G'nin değerlendirmelerine dayanarak hareket etmiyorlardı. "Yer tutma" için bir aracın kullanılma ihtimali bulunmadığına dair yukarıda 13. paragrafta sözünü ettiğimiz bir ön değerlendirme de yapılmıştı. Ayrıca araba, bomba yapım uzmanı olarak tanınan Savage tarafından park edilmişti ve tanıkların ifadesine göre, iki veya üç dakika koltuklar arasında bir şeyle uğraştıktan sonra araçtan inmişti.

19. Kararın 210. paragrafta, alternatif ihtimaller için yeterli zaman ayrılmaması ve "düğmeye basılarak patlatılabilecek bir araç bombası bulunduğu dair kesin haber" ile bozulmuş bir dizi çalışma hipotezinin Askerler A, B, C ve D'ye iletilmesiyle, aslında öldürmeye yönelik zor kullanımın "hemen hemen kaçınılmaz" hale getirildiği iddia edilmektedir.

Alternatif ihtimaller için yeterli zaman ayrılmadığı tespitinin desteklenmesi için ileri sürülen görüşleri 13-16. paragraflarda; ve bombalı bir aracın bulunduğu haberi ile ilgili sorunu 17 ve 18. paragrafta ele aldık.

Şimdi, yetkililerin bu konuda yanlışlıkları nedeniyle öldürmeye yönelik zor kullanımının "hemen hemen kaçınılmaz" hale geldiği konusunda varılan sonucunu sorgulayacağız. Diğer düşüncelerden ayrı olarak, bu sonuç tesadüfün olayda oynadığı rolü yeterince dikkate almamaktadır. McCann ve Farrell, Askerler A ve B kendilerine yaklaşırken polis aracında tesadüfen çıkan ve kendilerini ürkütmüş olabilecek siren sesiyle harekete geçmemiş olsalardı, büyük bir olasılıkla ateş edilmeden yakalanmış ve gözaltına alınmış olacaktı. Yine Savage, Askerler C ve D kendisine yaklaşırken, McCann ve Farrell olayından gelen ve kendisini ürkütmüş olabilecek silah sesiyle hareket etmemiş olsaydı, O da vurulmadan yakalanıp gözaltına alınmış olacaktı.

20. 211. paragrafın sonundaki, yetkililerin kendilerine verilen bilgileri "silah kullanmaları otomatik olarak öldürmek için ateş etmeyi içeren" askerlere iletmeden önce değerlendirme yaparken yeterli özeni göstermedikleri yolundaki görüş paragrafın başındaki, "askerleri bir hata payı için hazırlamak" ifadesinden başka bir şeye dayanmamaktadır. Burada belirtilen hata payı gösterilmediği iddiasıyla aynı olduğunu düşündüğümüz "alternatif ihtimaller için yeterli zaman ayrılmadığı" konusunu daha önce ele almıştık (yine, bk. yukarıda §§ 13-16). Yetkililerin ellerinde bulunan bilgilerin takdirine ilişkin bir değerlendirme, her halükarda, bu bilginin eksikliğini hesaba katma gereğini dikkate almalıdır (bk. yukarıda § 8); ve makulce bilinmesi gereken fakat bilinmeyen bilgilerin bulunduğunu düşünmek için inandırıcı bir neden de yoktur.

21. 212. paragraf, kamu yararı müzakerelerinin kısıtlayıcı sonucuna şöyle bir değindikten ve "askerlerin gözaltına alma anında karşılaşacakları mazur görülebilecek özel koşullarda hedeflerini yaralamak için ateş edip edemeyeceklerini"nin açık olmadığını söyledikten sonra, "**bu hayati konuda askerlerin refleks eylemleri, tehlikeli terör zanlıları ile mücadele ederken bile demokratik bir toplumun kanun adamlarından beklenen dikkat derecesinden yoksun olup,**

polis tarafından silah kullanılmasında kendilerinin dikkatleri çekilen ve eylem sırasında meydana gelen koşullar ışığında her bir görevlinin hukuki sorumluluğunu vurgulayan talimatlardaki dikkat standardına açık bir aykırılık oluşturur" diye devam etmektedir. Paragraf, "yetkililer tarafından buna uyulmaması da, gözaltına alma operasyonunun denetim ve organizasyonunda gerekli özen bulunmadığını göstermekte" olduğu iddiasıyla son bulmaktadır.

22. Askerlerin eğitimi ve yerine getirmeleri gereken talimatlar hakkında bir değerlendirme istendiğinden, askerlerin yaralamak için ateş etmeyi o sırada varolan koşullarda düşünmüş olmaları gerektiği konusu ele alınırken, bu koşulların zanlıların bir düğmeye basarak bombayı patlatabileceklerine dair samimi bir inancı da kapsadığını hatırlatmak gerekir. Bu durumda, sadece yaralamak için ateş etmek çok tehlikeli bir eylem olabilirdi: Çünkü sadece yaralamak, zanlıyı hareketsiz bırakmayacaktı ve eğer düğmeye basmak zorunda kalacak olursa bunu yapmasına imkan tanıyacaktı.

23. Daha genel olarak verilen eğitim konusunda, askerlerin (ve sadece bu askerlerin değil), bu olayda olduğu gibi, bir çok insanın yaşamını çok yakın bir tehlikeye soktuklarına inandıkları zanlı teröristlerin yarattıkları düşünülen tehlikeye karşı, zanlının direncinin kırıldığı anlaşılıncaya kadar ateş açarak karşı koymak ve bunu başarmanın yolunu da öldürmek için ateş etmek olduğu hakkında eğitildikleri, Soruşturmada birçok kez ifade edilmiştir. Soruşturmada ayrıca, takdir yetkilerini kullanamayan ve düşüncelilik gösteremeyen askerlerin SAS'a kabul edilemeyecekleri belirtilmişti. Bu nedenle, hiç düşünmeden dosdoğru gidip ateş edemezlerdi, etmemişlerdir. Fakat çok hızlı hareket etmeleri gerekmiştir. Ayrıca SAS mensuplarının geçmişteki olayların çoğunluğunda teröristleri yakalarken başarılı oldukları da belirtilmiştir.

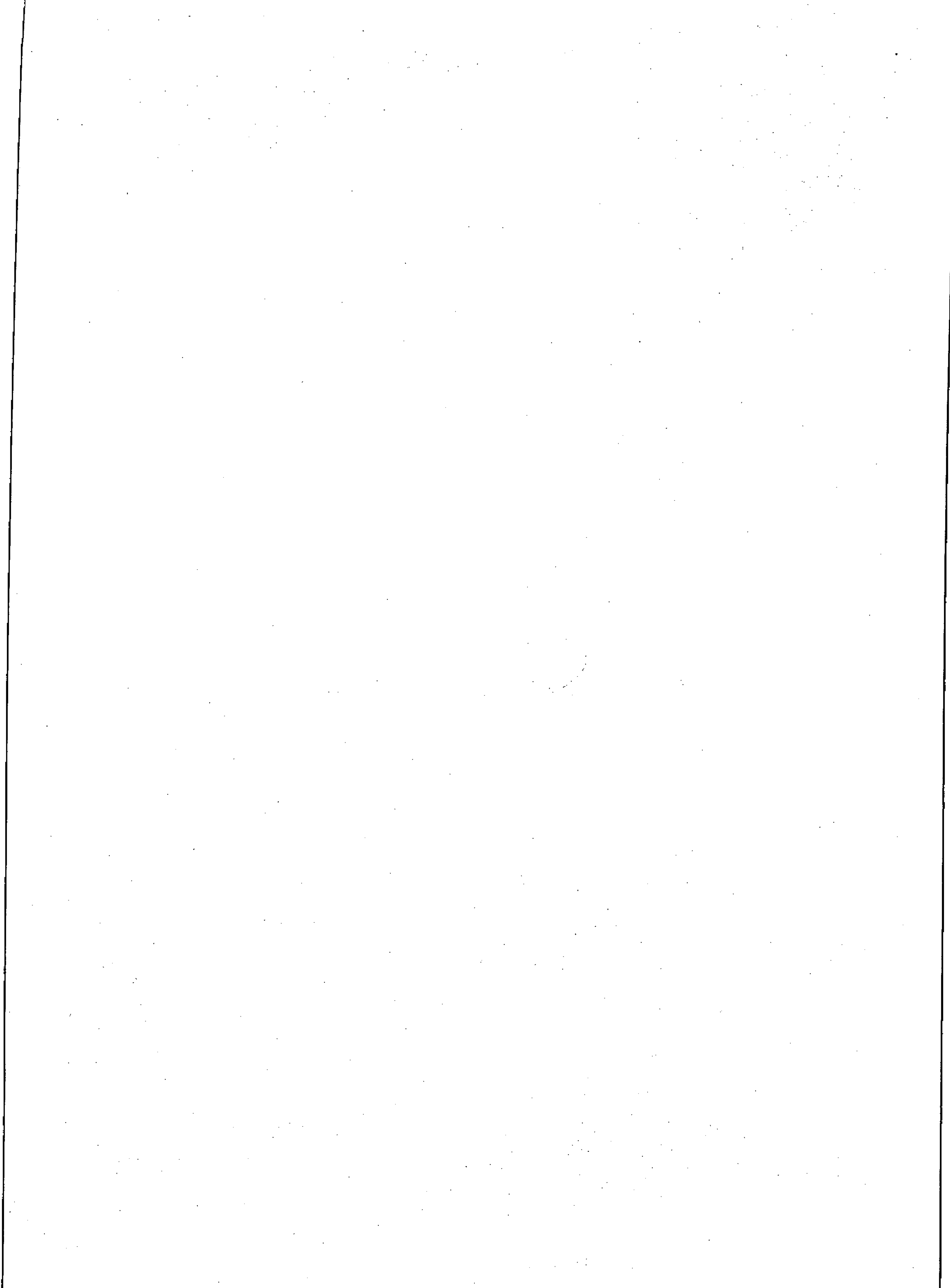
24. Soruşturmadaki deliller çerçevesinde ve terörist faaliyetlerle mücadelede elde edilen deneyimin boyutu karşısında Mahkemenin, askerlere biraz daha farklı ve daha fazla tercih edilebilecek bir eğitimin verilmiş olması gerektiği ve askerlerin bu olaydaki eylemlerin "demokratik bir toplumun kanun adamlarından silah kullanma sırasında beklenen dikkat derecesinden yoksun olduğu" biçiminde bir sonuca varması için yeterli neden bulunduğu ikna olmadık. (Deliller ışığında, "bu hayati konuda refleks eylem" kavramına göndermede bulunmanın ne denli doğru olduğunu da anlayamıyoruz. Hızlı hareket etmek için eğitilmek ve olayın şartları gerektirdiğinde böyle hareket etmek, refleks eylemde bulunma demek değildir.)

Polislere silah kullanılması ile ilgili verilen rehber (kararın §137) ile Komisyonerin Operasyon Emrine eklenen "Silahlar-Görev Talimatı" (§136) arasındaki farklılığın, bu ikincisinin Savunma Bakanlığı tarafından Asker F'ye tebliğ edilen Görev talimatı (§16) ile birlikte ele alınması halinde, askerlere verilen dikkat talimatının yeterli olmadığı itirazını desteklemek için geçerli bir biçimde ileri sürülebileceğini de kabul etmiyoruz. Bu farklılıklar hiç kuşku yok ki, her bir gruba daha önce verilen eğitim dikkate alındığında, eğitimi alanların ardaalanlarındaki ve eğitimin gereklerindeki farklılığa bağlanabilir (Asker F'nin Soruşturmada verdiği ifadeye göre, SAS askerlerine hukuk devleti ve zorun asgari kullanımı kavramları hakkında bir çok ders verilmekte olduğu not edilmelidir) Askerlere verilen talimatların nasıl olup da silah kullanımında gerekli dikkatin gösterilmesinden yoksun bir biçimde okunduğunu anlayamıyoruz.

Buna göre, yetkililerin yakalama operasyonunun denetim ve organizasyonunda gerekli dikkate sahip olmadıklarına dair nihai eleştirinin haklı olmadığını düşünüyoruz.

25. Bir devletin Sözleşmenin 2.Maddesiyle korunan yaşama hakkını ihlal etmekle suçlanması çok ciddi bir olaydır. Yukarıda gösterilen nedenlerle, kararın 203'den 213'e kadar olan paragraflarında yapılan değerlendirme, bu davada 2. Maddeye aykırılık bulunduğu sonucunun gerekçelendirilmesinde için bize yeterli görünmemektedir. Biz Komisyonun kapsamlı, özenli ve büyük ölçüde gerçekçi raporunda gösterdiği gerekçeler ve vardığı sonuca katılıyoruz. Komisyon gibi biz de, operasyonun denetim ve organizasyonunda yetkililerin kusurlu olmadıklarına ve zanlılara karşı kullanılan zorun masum kişileri hukuka aykırı şiddetten korumak amacıyla orantısız olduğu gibi bir sonucu haklı gösterilebileceğine ikna olduk. Öldürmeye yönelik zora başvurma ihtiyacı her ne kadar üzücü olsa da, bu olayda bu tür zor kullanılması,o sırada bilinen koşullarda bu amaç için "mutlaka gerekli" olanı aşmamış ve Birleşik Krallık'ın Sözleşme ile üstlendiği yükümlülüğe aykırı düşmemiştir.

EKLER

(EK 1)

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ 6. PROTOKOL

11. Protokol ile yeniden düzenlenen metin

28 Nisan 1983'de Strasbourg' ta imzalanan bu protokol, 1 Mart 1985'te yürürlüğe girdi.

Türkiye, bu protokole katılmadı.

Bu protokol ile "ölüm cezası" kaldırıldı.

İNSAN HAKLARININ VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN SÖZLEŞMEYE EK ÖLÜM CEZASININ KALDIRILMASINA DAİR

Protokol No: 6

Strasbourg, 28.IV.1983

11. Protokol ile değiştirilen ve yeniden düzenlenen metin

Roma'da 6 Kasım 1950'de imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına ilişkin Sözleşmeyi (aşağıda "Sözleşme" diye anılmıştır) imzalayan Avrupa Konseyi üyesi devletler,

Avrupa Konseyi üyesi devletlerin birçoğunda yer alan gelişmelerin ölüm cezasının kaldırılması yolunda genel bir eğilimi ifade ettiğini göz önünde bulundurarak,

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

Madde 1 Ölüm cezasının kaldırılması

Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz ve idam edilemez.

Madde 2 Savaş zamanında ölüm cezası

Bir devlet, yasalarında, savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında işlenmiş olan fiiller için ölüm cezasını öngörebilir; bu ceza, ancak yasanın belirlediği hallerde ve onun hükümlerine uygun olarak uygulanabilir. İlgili devlet, söz konusu yasanın bu duruma ilişkin hükümlerini Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.

Madde 3 Askıya alınma yasası

Sözleşmenin 15. maddesine dayanılarak bu Protokolün hükümleri ihlal edilemez.

Madde 4 Çekince koyma yasağı

Sözleşmenin 57. maddesine dayanılarak bu Protokolün hükümleriyle ilgili hiçbir çekince konulamaz.

Madde 5 Ülkesel uygulama

1. Her devlet, imza sırasında veya onaylama, kabul ya da katılma belgesinin verilmesi sırasında, bu Protokol'ün uygulanacağı ülkeyi veya ülkeleri belirleyebilir.

2. Her devlet, daha sonra herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne yapacağı bir bildirimle belirteceği başka herhangi bir ülkenin bu Protokol'ün uygulanma kapsamına alınmış olduğunu beyan edebilir. Bu ülke bakımından Protokol, bildirim Genel Sekreter tarafından alınışını izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

3. Yukarıdaki iki fıkra uyarınca yapılan her bildirim, Genel Sekreter' e gönderilecek bir ihbarla, bildirimde belirtilen ülkeyle ilgili olarak geri alınabilir. Geri alma, Genel Sekreter' in ihbarı alınışını izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

Madde 6 Sözleşmeyle bağlantı

Taraf Devletler bu Protokol'ün 1' den 5'e kadar olan maddelerini Sözleşmeye ek maddeler olarak kabul ederler ve Sözleşmenin bütün hükümleri buna göre uygulanır.

Madde 7 İmza ve onay

Bu Protokol, Sözleşmeyi imzalamış olan Avrupa Konseyi üyesi devletlerin imzalarına açıktır. Protokol, onaylama, kabul veya uygun bulmaya sunulacaktır. Avrupa Konseyi üyesi bir devlet, aynı zamanda veya daha önceden Sözleşmeyi onaylamadıkça, bu Protokolü onaylayamaz, kabul edemez veya uygun bulamaz. Onaylama, kabul veya uygun bulma belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verilir.

Madde 8 Yürürlüğe giriş

Bu Protokol, beş Avrupa Konseyi üyesi devletin 7. madde hükümleri uyarınca Protokole bağlanma hususundaki rızalarını bildirdikleri tarihi izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

Madde 9 Saklama işlevleri

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri

a. Her imzalamayı;

b. Her onaylama, kabul veya uygun bulma belgesinin verilişini;

- c. 5 ve 8. maddeler uyarınca bu Protokol' ün her yürürlüğe giriş tarihini;
d. Bu Protokol' e ilişkin başka her türlü işlem, ihbar veya bildirim;
Konsey üyesi devletlere bildirir.

Bu Protokol,

İmza yetkisini haiz kişilerce imzalanmış olup,

Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanmak ve her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere Fransızca ve İngilizce tek bir nüsha halinde 28 Nisan 1983'te Strasbourg' da düzenlenmiştir. Genel Sekreter bunun tasdikli örneklerini imza eden bütün devletlere gönderecektir.

**AVRUPA İNSAN HAKLARINI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİ KORUMAYA DAİR
SÖZLEŞME'NİN ÖLÜM CEZASININ HER KOŞULDA KALDIRILMASINA YÖNELİK
13 NO'LU PROTOKOLÜ**

Vilnius, 3 Mayıs 2002

Aşağıda imzası bulunan Avrupa Konseyi'ne üye devletler;

Yaşam hakkının demokratik toplumun temel değeri olduğunu, ölüm cezasının kaldırılmasının, bu hakkın korunması ve tüm insanların niteliğinden doğan onurun tam olarak kabul edilmesi için çok önemli olduğunu kabul ederek ,

4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan Temel Haklar ve Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi (bundan sonra " Sözleşme" olarak kullanılacaktır.) tarafından garanti altına alınan yaşam hakkının daha iyi korunmasını dileyerek ,

28 Nisan 1983'te Strasbourg' da imzalanan Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 No' lu Protokolün savaş zamanı ya da yakın savaş tehlikesi dışında ölüm cezasına istisna getirmemiş olduğunu belirterek ,

Ölüm cezasını tüm koşullarda ortadan kaldırmaya yönelik son adımların atılmasını kararlaştırılarak ,

Aşağıdaki konularda anlaşmışlardır;

Madde 1 Ölüm Cezasının Kaldırılması

Ölüm cezası kaldırılmalıdır. Hiç kimse böyle bir cezaya çarptırılmamalı ya da bu ceza infaz edilmemelidir.

Madde 2 Askıya Alma Yasası

Bu protokolün düzenlemelerinden hiç biri Sözleşmenin 15. maddesi uyarınca askıya alınamaz.

Madde 3 Çekince Koyma Yasası

Bu protokolün düzenlemeleriyle ilgili olarak Sözleşmenin 57. maddesi uyarınca çekince konulamaz.

Madde 4 Bölgesel Uygulama

Herhangi bir ülke , imza anından ya da onay belgesi sunulduğunda kabul edildiğinde veya uygun bulunduğu bu Protokolün uygulanacağı bölge ya da bölgeleri belirtebilir.

Herhangi bir devlet daha sonraki herhangi bir zamanda Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne yapacağı deklarasyon ile Protokolün uygulanması deklarasyonda belirtilen bölgeler için genişletilebilir. Böyle bir bölge için Protokol buna yönelik deklarasyonun Genel Sekreterliğe ulaşmasından itibaren geçecek üç ayı izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Bu deklarasyonda belirtilen herhangi bölge ile ilgili olarak önceki iki paragraf altında yapılacak olan herhangi bir deklarasyon Genel Sekreter' e yapılacak bir bildirim ile geri çekilebilir. Ya da yeniden düzenlenebilir. Geri çekme ya da yeniden düzenleme, bu bildirim Genel Sekreterliğe ulaşmasından itibaren geçecek üç ayı izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde 5 Sözleşme İle Bağlantı

Taraf devletler arasında olduğu gibi 1' den 4' e kadar olan düzenlemeler Sözleşmeye ek olarak kabul edilmeli ve tüm düzenlemeler Sözleşmeyle uyum içinde uygulanmalıdır.

Madde 6 İmza ve Onay

Bu Protokol , Sözleşmeyi imzalayan Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin imzasına açılır. Protokol onay ve kabul edileme ya da uygun bulma ile yürürlük kazanır. Bir üye devlet onaylanmadan önce ya da Sözleşmenin onay anında bu Protokolü onaylayamaz, kabul edemez ya da uygun bulamaz. Onaylama kabul ya da uygun bulma belgesi Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne verilir.

Madde 7 Yürürlüğe Giriş

Bu Protokol , Avrupa Konseyi üyesi on devletin 6. madde uyarınca bu protokole bağlanma iradelerini ortaya koymalarından sonra geçecek üç aylık süreyi izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

Bağlı olma iradesini ortaya koyan herhangi bir üye devlet için Protokol , onaylanma ve kabul edilme ya da uygun bulma belgesinin verilemesinin sonraki üç ayı izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde 8 Saklama İşlevleri

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Avrupa Konseyi'ne üye tüm devletlere;

Her imzayı ,

Verilen her onaylama ve kabul edilme ya da uygun bulma belgesini,
4. ve 7. maddeler uyarınca bu Protokolün yürürlüğüne ilişkin her tarihi,
bu Protokole ilişkin başka her türlü işlem ihbar veya bildirimini,
bildirir.

Bu Protokol imza yetkisine sahip kişilerce imzalanmıştır.

Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanacak olan ve her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere İngilizce ve Fransızca tek bir nüsha olarak 3 Mayıs 2002 tarihinde Vilnius' ta düzenlenmiştir. Genel Sekreter bunun tasdikli örneklerini Avrupa Konseyi'ne üye devletlere gönderecektir.

(EK 3)

Dünya ülkelerinin yarısından fazlası ölüm cezasını yasal olarak ya da pratikte kaldırmamış durumda. Bu konudaki mevcut ve güncel istatistikler aşağıdaki gibidir:

Ölüm cezasını tüm suçlar için kaldıran ülke sayısı	74
Ölüm cezasını sadece adli suçlar için kaldıran ülke sayısı	15
Ölüm cezasını pratikte kaldıran ülke sayısı	22
Ölüm cezasını kaldırmayan ülke sayısı	84

Avrupa Birliği Üyesi Devletlerde Ölüm Cezasının Kaldırılması

AB üyesi devletler	Ölüm cezasının bütün suçlar için kaldırılması tarihi	Ölüm cezasının adi suçlar için kaldırılması tarihi	Son infaz tarihi
Almanya	1948	1950	1949
Avusturya	1968	1950	1950
Belçika	1996		1950
İngiltere	1998	1965	1964
K. İrlanda	1998	1973	
Danimarka	1978	1933	1950
Finlandiya	1972	1949	1944
Fransa	1981		1977
Hollanda	1982	1870	1952
İrlanda	1990		1954
İspanya	1995	1878	1975
İsveç	1972	1921	1910
İtalya	1944	1947	1947
Lüksemburg	1979		1949
Portekiz	1976	1867	1849
Yunanistan	1994	1993	1972

⁽¹⁰⁾ Prof. Dr. M. Semih Gemalmaz; Ölüm Cezası Yazı Dizisi, Cumhuriyet Gazetesi

**AB ÜYELİĞİNE ADAY DEVLETLERİN ÖLÜM CEZASINA İLİŞKİN
BELGELERİ ONAYLAMA ÇİZELGESİ**

AB ÜYELİĞİNE ADAY DEVLETLER	AIHS	AIHS PROTOKOL 6	MSHS	MSHS PROTOKOL 2
Bulgaristan	Onay.- 07/09/92 Yürürlük- 07-09/92	10/12/98 01/01/99	21/09/70	10/08/99 10/11/99
Çek Cumh.	18/03/92 01/01/93	18/03/92 01/01/93	22/02/93	-
Estonya	16/04/96 06/04/96	17/04/98 01/05/98	21/01/91	-
Kıbrıs	06/10/62 06/10/62	19/01/00 01/02/00	-	10/09/99 10/09/99
Letonya	27/06/97 27/06/97	07/05/99 01/06/99	-	-
Litvanya	20/06/95 20/06/95	08/07/99 01/08/99	20/11/91	-
Macaristan	05/11/92 05/01/92	05/11/92 01/12/92	17/01/74	24/05/94 24/05/94
Malta	23/01/67 23/01/67	26/03/91 01/04/91	13/09/90	29/12/94 29/03/95
Polonya	19/01/93 19/01/93	30/10/00 01/11/00	18/03/77	-

⁽¹¹⁾ Prof. Dr. M. Semih Gemalmaz; Ölüm Cezası Yazı Dizisi, Cumhuriyet Gazetesi

SON SÖZ

İnsan aklının bugün geldiği nokta, yaşamı kutsarken, ölümü her ne nedenle olursa olsun lanetler. Çağdaş hukuk düzenleri, bireyin yaşamına devletin son vermesini, hukukun bunu rasyonalize etmesini kabul edilemez görür.

İdam, suçlunun ölümünün devlet eliyle, yaşayanlar için bir ibret ayinine dönüştürülmesidir. Bu ayin, suçluluğu engellemeye ve suçla mücadele etmeye değil, devletin mutlak ve baş edilemez kudretini göstermeye dönük bir ayindir.

İbret, adaletin temel amacıymışcasına, ölüm sıradanlaştırılmaktadır.

Adaleti arayan bir toplum için darağacı son çare olabilir mi?

Devlet ölümü hukukileştirebilir, cinayeti meşrulaştırabilir mi? Devletin görevi öldürmek değil, yaşatmaktır. Hem de insanca yaşatmaktır. Suçluya ölümün soğuk yüzünü göstermek, ölümü vaat etmek yaşamı yok saymak demektir.

Hayata yönelik vaatlerin inandırıcılığı kalmamışsa, ölümün ve öldürmenin cazibesine sığınılır.

Cezanın amacı geride kalanlara gözdağı vermek ya da devletin kudretini göstermek değildir. İdamı yasalarında öngören bir hukuk düzeni; dışı dış, göze göz basitliğinden kurtulamamış demektir.

Darağacının uğursuz gölgesi hukukun üzerine düşmemelidir. Mahkumlara, haklarında verilen cezanın bir gün infaz edileceği düşüncesiyle her gün ölüm korkusunu yaşatmaya devletin bile hakkı olmaması gerekir.

Yaşamın şiirleştiği bir Türkiye dileğimizdir.

Ankara Barosu
İnsan Hakları Komisyonu

KAYNAKLAR

- Adil Yargılanma Hakkı ve İşkence*; Ankara Barosu Yayını
A.İ.H.S. ve Bireysel Başvuru Hakkı; Ankara Barosu Yayını
Prof. Dr. Doğan Soyarslan; *Ölüm Cezası*
Prof. Dr. Feyyaz Gölcüklü, Prof. Dr. Şeref Gözübüyük; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*
Doç. Dr. Sami Selçuk; *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*
Doç. Dr. Sami Selçuk; *Demokrasiye Doğru*
Prof. Dr. Mehmet Akat, Doç. Dr. Abdullah Dinçkol; *1982 Anayasası*
Osman Doğru, Atilla Nalbant, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ve Türkiye Karar Özetleri (1995-2000)*, İstanbul Barosu
Prof. Dr. Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri İdam*, İzmir Barosu Bülteni
Yıldırım Türker, *Ölüm Cezası*, Radikal Gazetesi
T.İ.H.V. *2001 Yılı İnsan Hakları İhlalleri Özet Raporu*
Prof. Dr. M. Semih Gemalmaz, *Türkiye'de ve Dünyada Ölüm Cezası Yazı Dizisi*; Cumhuriyet Gazetesi 18-19-20-21 Nisan 2002
Prof. Dr. M. Semih Gemalmaz, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, İHD Yayınları
Prof. Dr. Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınevi
Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, T.B.M.M. Kültür Sanat Yayın Kur. Yayınları
Kamil Ateşoğulları, *Ölüm Cezası*, Belge Uluslararası Yayıncılık
Johan Galtung, *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları*, Metis Yayınları